

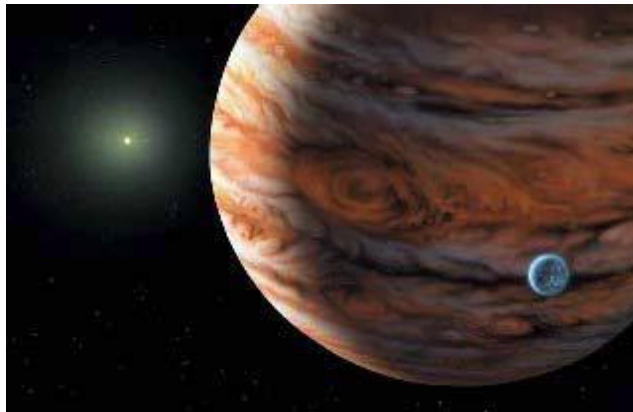
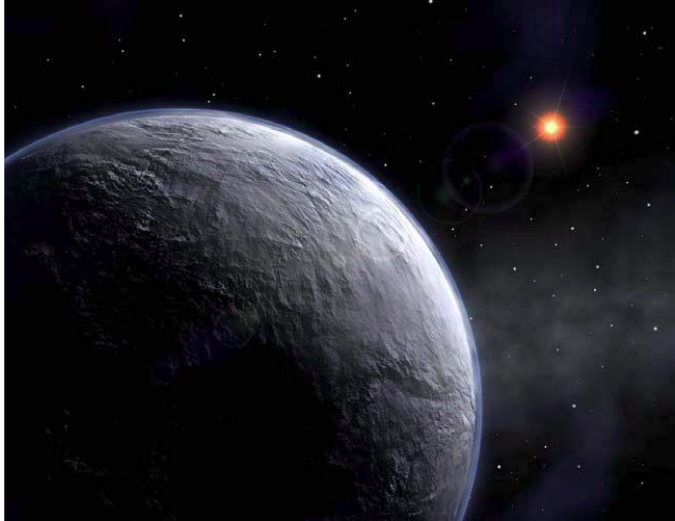
Exoplanety

Co je exoplaneta a co hnědý trpaslík?

pro obě tělesa – jsou méně hmotné než hvězdy, ale mohou mít větší velikost!

- ❖ hnědý trpaslík - 13 až 75-80 M_{Jup} – teoreticky mohou zapálit deuterium nebo lithium (ne trvale!)
- ❖ exoplanety - horní mez hmotnosti - 13 M_{Jup}

Exoplanety (extrasolar planet)

Existují planety také kolem jiných hvězd než Slunce?

antika – myslitelé – proč ne?

od 18. století - Laplace, Kant – vznik Sluneční soustavy

1988 - planeta γ Cep (hypotéza)

1989 – HD 114762b (potvrzeno až 1996)

1991/2 - A. Wolszczan, D. A. Frail – Arecibo - dva objekty 2.8 a 3.4 M_z
u pulsaru PSR1257+12

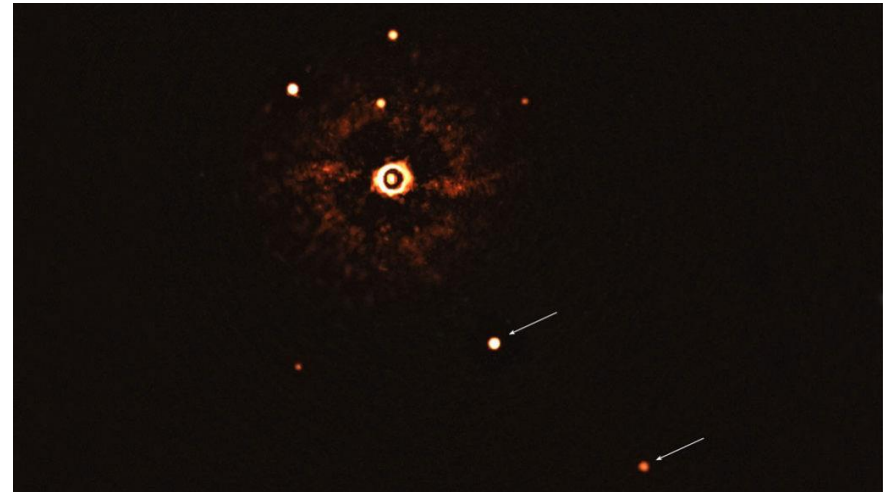
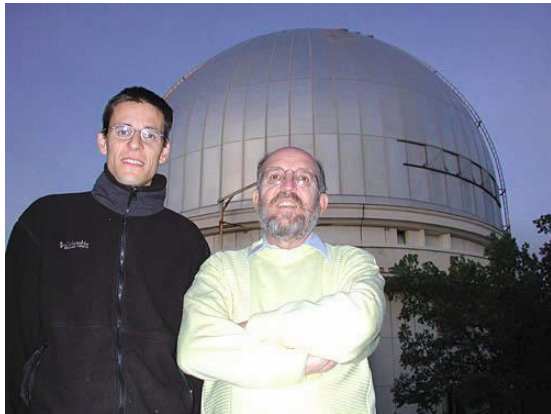
1995 - M. Mayor, D. Queloz - těleso u 51 Pegasi (od r. 2016 planeta Dimidium)

2021 (17.11.) – 4870 exoplanet!, 3599 pl. soustav (např. HD 10180 - 7 planet+2
kandidáti; TRAPPIST-1 - 7+1 planet ...) – zdroj: <http://exoplanet.eu/catalog/>

NASA: 4569 exoplanet, 7932 kandidátů, 3387 soustav (17.11.2021)

<https://exoplanets.nasa.gov/discovery/exoplanet-catalog/>

2019 Nobelova cena Mayor & Queloz & Peebles

Rozmanité exoplanety

„**horcí jupiteři**“ - exoplaneta Dimidium u hvězdy 51 Pegasi – velmi malá vzdálenost od hvězdy -> povrch (nejspíš plynná atmosféra) až 1000 °C;
problém: zatím není plně v souladu s teorií vzniku planet

excentriční exojupiteři - tělesa s velice protáhlou dráhou, připomíná trajektorie krátkoperiodických komet;
problém: tak velké excentricity se nečekaly; není jasné, jak je objasnit.

exozemě (terran) – planeta o hmotnosti 0,5 - 5 M_Z nebo poloměru 0,8 - 1,5 R_Z
např.: v sousedství pulsaru PSR1257+12, u Gliese 581 (kamenná, asi 1,5krát větší než Země), KOI 500 (1,3 R_Z), Kepler 20e, Kepler 42b,d – menší než Země

superzemě – planeta velikosti Země, maximálně do desetinásobku průměru

megazemě – planeta velikosti Země, ale mnohem hmotnější – Kepler 10c (průměr má 2,3x větší než Země, ale je 17x hmotnější!!)

exozemě v zónách života - u Gliese 581 - obíhá kolem mateřské hvězdy ve vzdálenosti, která by mohla zajistit přítomnost vody v kapalném stavu na povrchu planety
problém: jsou tam?

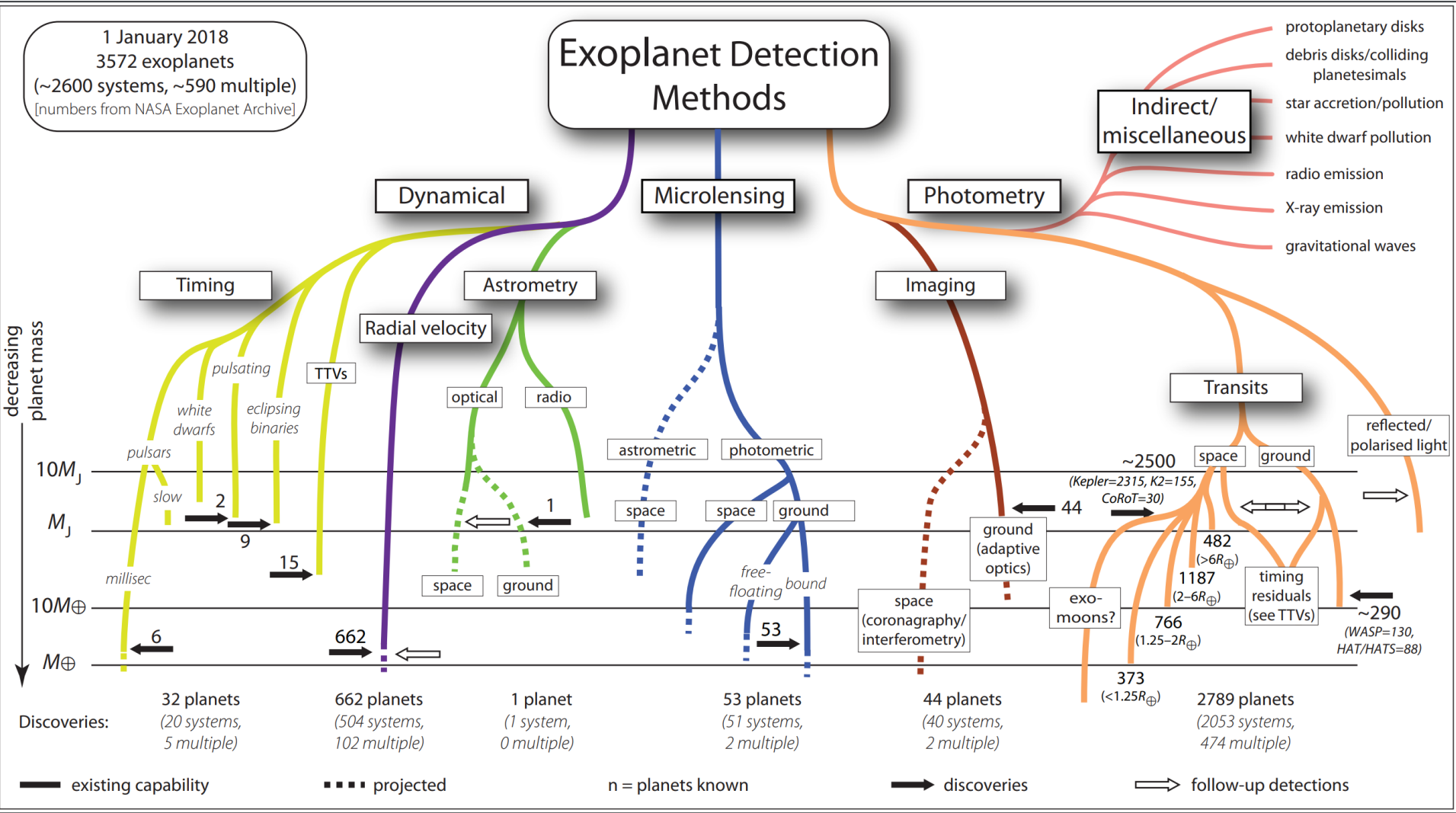
bludné planety (*rogue planet*, interstellar planet, nomad planet, free-floating planet, orphan planet) - 22 objektů, z toho 2 potvrzené (prosinec 2020); SDSS J111010.01+011613.1 (10-12 M_J , vzdál. 63 ly) a PSO J318.5-22, (5,5-8 M_J , vzdál. 80 ly)

exoměsíce exoplanet – 10 kandidátů

1 January 2018
 3572 exoplanets
 (~2600 systems, ~590 multiple)
 [numbers from NASA Exoplanet Archive]

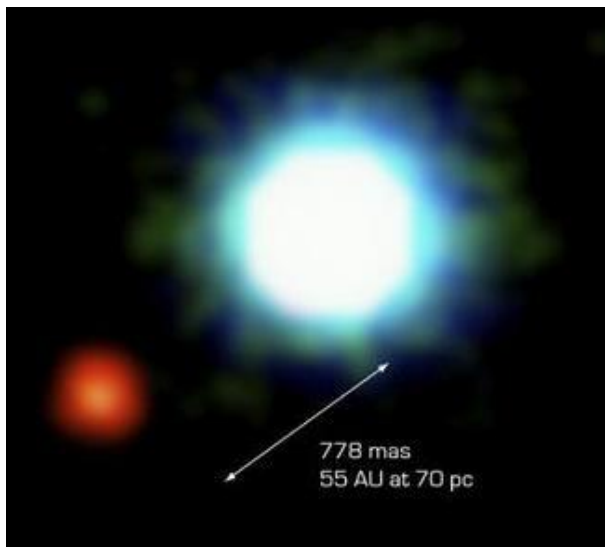
Exoplanet Detection Methods

Na stopě cizích planet

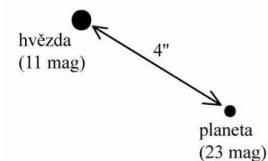
Přímé pozorování planet jiných hvězd není zatím možné.
velký rozdíl jasností,
malá vzdálenost.

od 2004 už NEPLATÍ – Very Large Telescope
planeta u hnědého trpaslíka 2M1207
k 17.11. 2021 – 155 exoplanet, 112 soustav

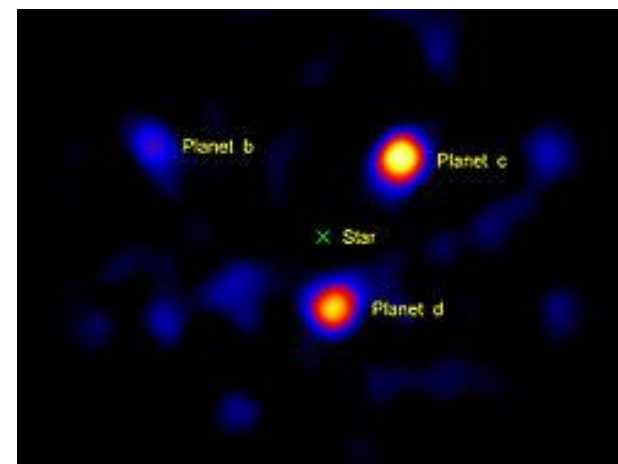

hnědý trpaslík 2M1207 (modrý objekt) a jeho planeta (červeně) VLT – září 2006

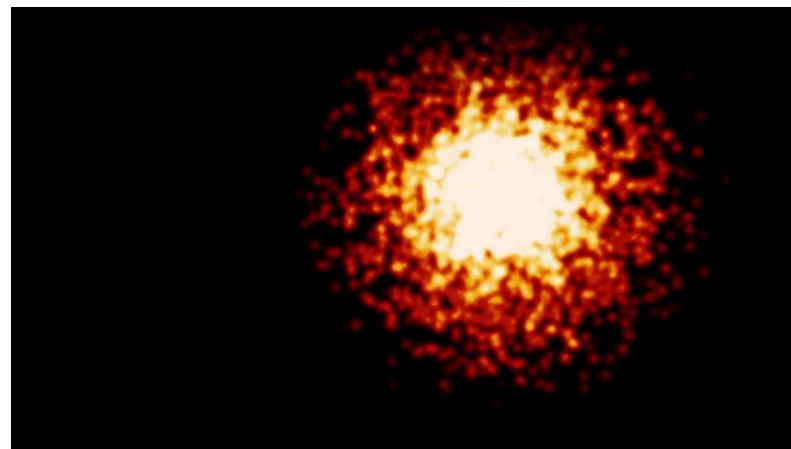
Přímé pozorování:

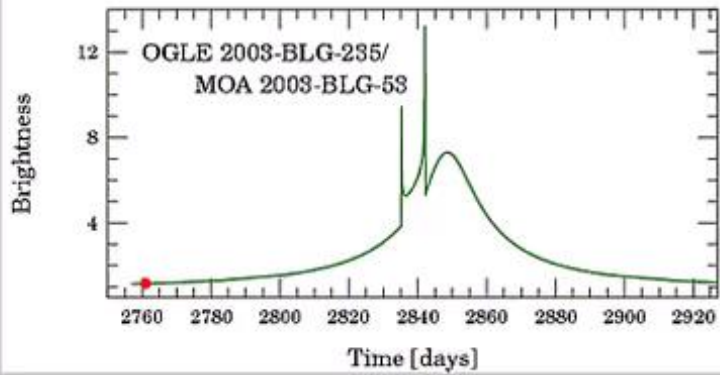
Jupiter u hvězdy Proxima Centauri obíhající ve vzdálenosti 780 milionů km

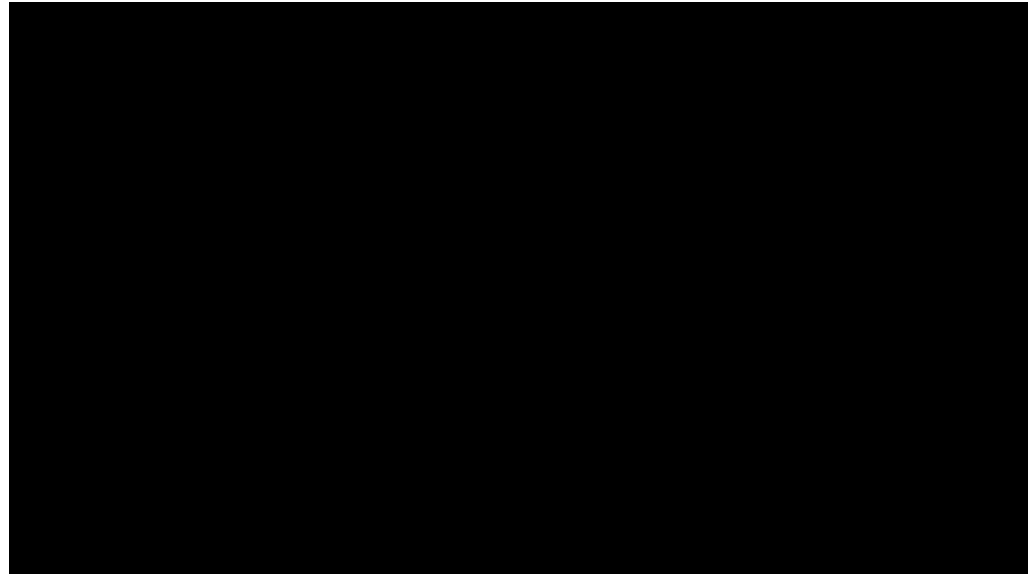
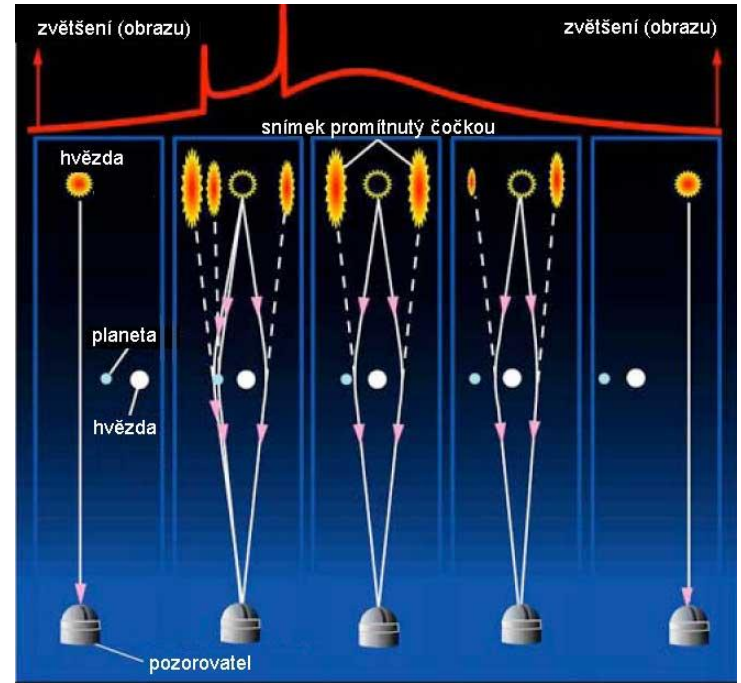
exoplanety u hvězdy HR8799 (1.5m Haleův dalekohled, Palomar)

Gravitační mikročochky

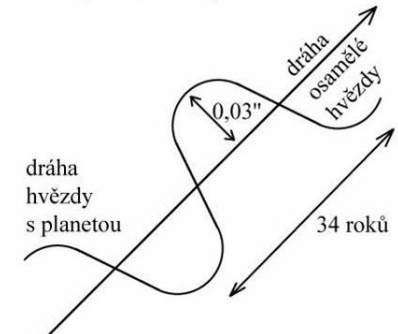
162 exoplanet, 145 soustav
(k 17. 11. 2021)

Astrometrie - sledování pohybu vytypované hvězdy na hvězdné obloze 16 planet (17. 11. 2021)

Jupiter u hvězdy Proxima Centauri obíhající ve vzdálenosti 780 milionů kilometrů

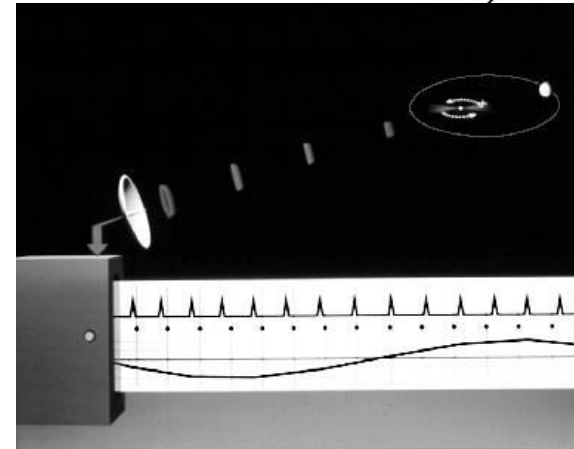
Změna polohy hvězdy:

Timing - 45 exoplanet (17. 11. 2021)

Pulsar - anomálie v pulzech pulzarů (19)

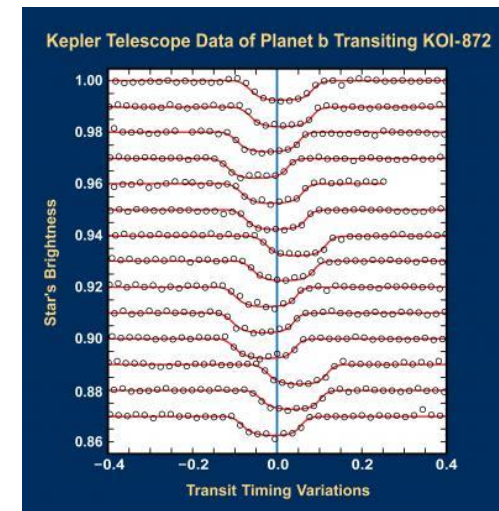
Proměnné hvězdy – odchylky pravidelných změn periodicky proměnné hvězdy (26)

Transit timing variation method (TTV)

= změny okamžiků středů transitů;

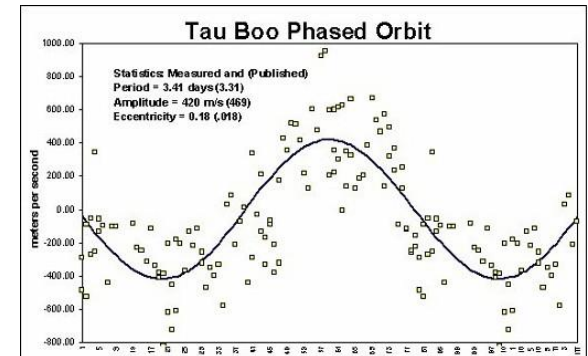
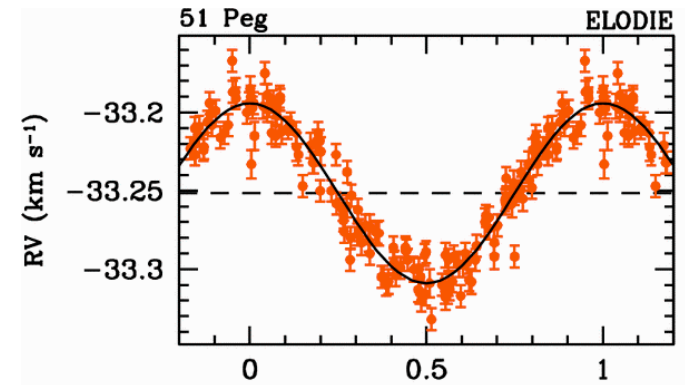
- u transitující exoplanety umožňuje objevit další členy planetární soustavy, případně další hvězdu v systému
- velmi citlivá a použitelná i na velké vzdálenosti, kde RV nestačí
- umožňuje určit max. hmotnost objektu => odlišit hvězdy, hnědé trpaslíky a planety
- poprvé u dat z Keplera: Kepler 19b TTV s amplitudou 5 min a periodou ~ 300 dní => další planeta Kepler 19c
- k 17.11. 2021 24 exoplanet

Radiální rychlosti

- založeno na Dopplerově principu – využívá se posunu čar ve spektru mateřské hvězdy,
- od 80./90. let 20. století – několik týmů, běžně 15 m/s, zlepšeno až na přesnost 0,1 m/s! (Jupiter – 12,5 m/s, Země 0,1 m/s)
- dříve nejúspěšnější metoda (17. 11. 2021) – 969 planet, 716 planetárních soustav, 173 víceplanetárních soustav

amatérský projekt, 40cm dalekohled

Transity

- pozorování přechodu exoplanety před mateřskou hvězdou;
- nyní nejúspěšnější metoda - 3471 exoplanet, 2608 soustav, 562 soustav s více planetami (17. 11. 2021)
- program se zapojením amatérů a menších dalekohledů
- KEPLER, COROT, TESS

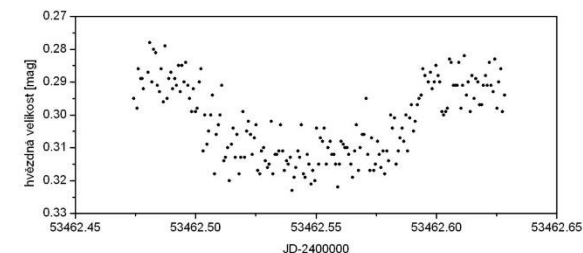
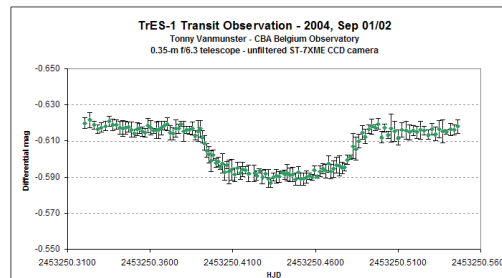
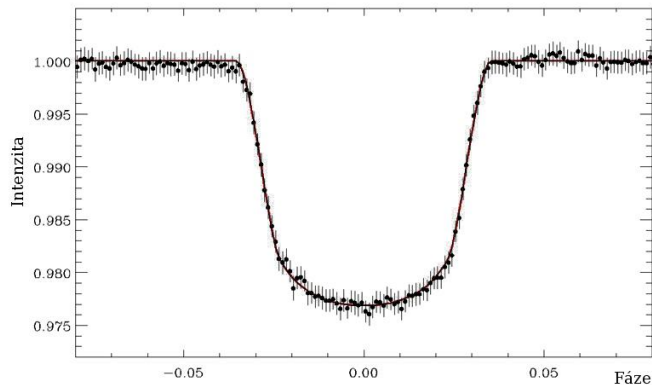
HAT = *Hungarian-made Automated Telescope*

TrES = *The Transatlantic Exoplanet Survey*

WASP = *The Wide Area Search for Planets*

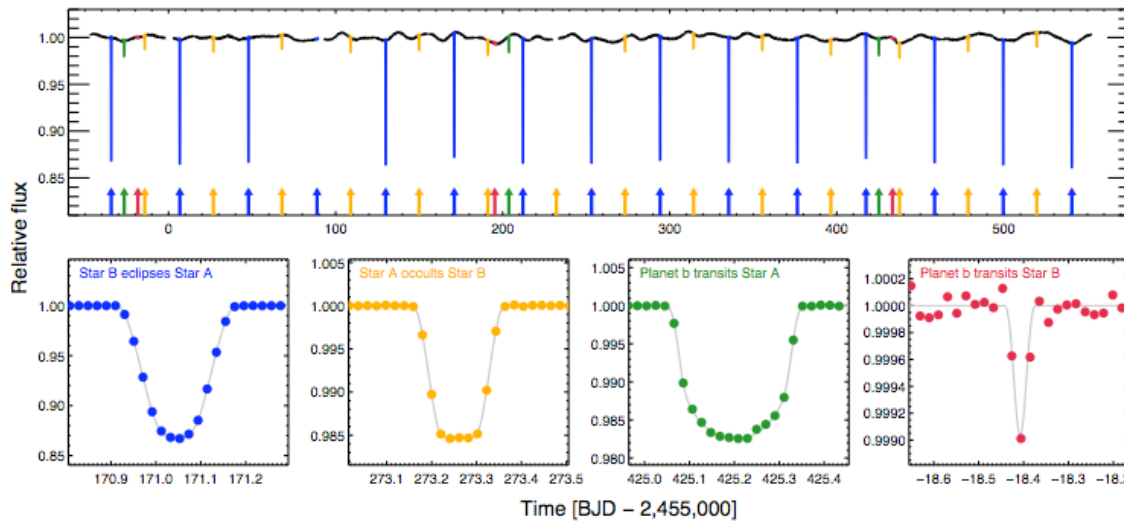
NGTS = *Next-Generation Transit Survey*

XO, TRAPPIST, MASCARA aj.

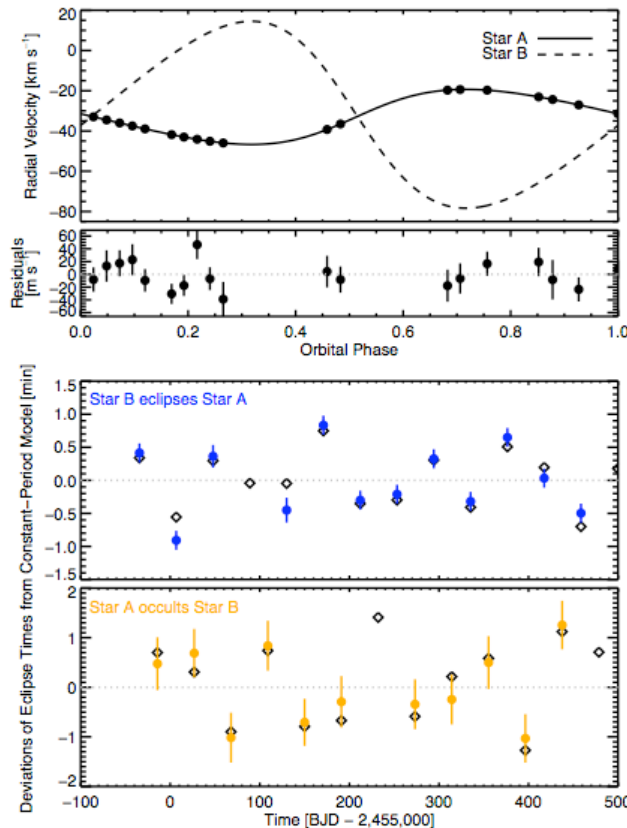
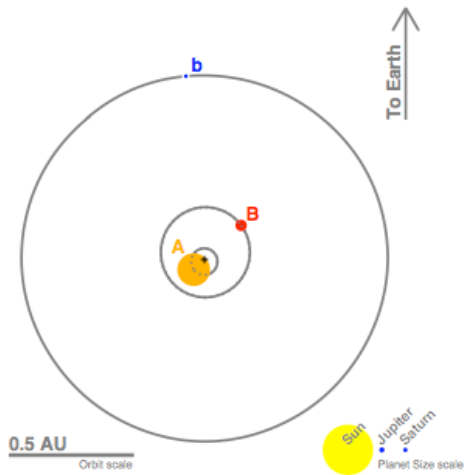

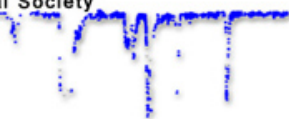
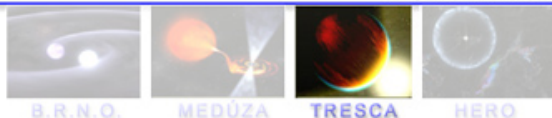
Transit duration variation method (TDV)

Změny trvání transitu - důsledek působení dalšího tělesa v soustavě nebo apsidální precese u excentrické planety (přítomnost další planety a důsledek OTR). První případ circumbinární planety Kepler 16b – objev potvrzen touto metodou

Kepler-16b: transituující circumbinární planeta

ETD Exoplanet Transit Database

... complete ... worldwide ... continuously growing ...

<http://var.astro.cz/ETD>

Known transitters:

- 55 Cnc e
- CoRoT-1 b
- CoRoT-10 b
- CoRoT-11 b
- CoRoT-12 b
- CoRoT-13 b
- CoRoT-17 b
- CoRoT-18 b
- CoRoT-19 b
- CoRoT-2 b
- CoRoT-20 b
- CoRoT-3 b
- CoRoT-4 b
- CoRoT-5 b
- CoRoT-6 b
- CoRoT-7 b
- CoRoT-8 b
- CoRoT-9 b
- GJ1214 b
- GJ3470 b
- GJ436 b
- HAT-P-1 b
- HAT-P-10/WASP-11 b
- HAT-P-11 b
- HAT-P-12 b
- HAT-P-13 b
- HAT-P-14 b
- HAT-P-15 b
- HAT-P-16 b
- HAT-P-17 b
- HAT-P-18 b
- HAT-P-19 b
- HAT-P-2 b

ETD - Exoplanet Transit Database

[Observers community](#) | [How to contribute to ETD](#) | [Model-fit your data](#) | [Transit predictions](#) | [KEPLER Transit predictions](#) | [KEPLER Candidates](#) | [CoRoT Transit predictions](#) | [CoRoT Candidates](#)

ETD is here to supply quickly and easily the **list of all ever observed transits of transiting exoplanets** to observers and researchers.

Our database administrators are periodically checking for new transits - both in literature and in on-line internet sources. Each transit is stored with complete citations, link to the paper / on-line source URL.

For each exoplanet, there is available graphical output of relations:

- transit **TIMINGS** vs. EPOCH
- transit **DURATION** vs. EPOCH
- transit **DEPTH** vs. EPOCH and
- **list of available transits**.

Data quality is rated for each observation and the DQ index is taken into account while plotting graphs.

Tools for observers :

- Observers can plot their own observations in diagrams.
- Model-fitting of transit observation and finding out parameters HJDmid, Depth, Duration.
- Global transit predictions.

	OBJECT	CONST	# OF DATA	TIME SPAN FROM - TILL		LAST CHANGES (DAYS) <i>Red if less than 1 week ago</i>
1	55 Cnc e	Cnc	1	2011-02	2011-02	04. May 2011 (586)
2	CoRoT-1 b	Mon	60	2007-02	2012-03	05. Mar 2012 (280)
3	CoRoT-10 b	Aql	1	2007-06	2007-06	16. Jun 2010 (908)
4	CoRoT-11 b	Ser	4	2008-05	2012-06	28. Jun 2012 (165)
5	CoRoT-12 b	Mon	2	2007-10	2012-01	26. Jan 2012 (319)
6	CoRoT-13 b	Mon	1	2008-11	2008-11	16. Jun 2010 (908)
7	CoRoT-17 b	Sct	1	2009-04	2009-04	29. Jun 2011 (531)

What's new: [Archive](#)

2012-11-16 : nová tranzitující exoplaneta nedávno publikovaná byla přidána do ETD: WASP-71b

2012-11-12 : 5 tranzitujících exoplanet nedávno publikovaných bylo přidáno do ETD: WASP-52b, WASP-58b, WASP-59b, WASP-60b a KELT-3b

Přihlásit se

Chcete-li používat pluginy pro sociální síť, musíte se přihlásit

k Facebooku.

ETD - Exoplanet Transit Database

[To se mi líbí](#)

Družicový výzkum

2006-2013 - COROT (Convection, Rotation and planetary Transits) na oběžné dráze družice (33 exoplanet a cca 600 kandidátů),

2009-2014 - družice Kepler – 4496 kandidátů (2337 potvrzených, 30 exozemí v obyv. zóně)

Mise K2 (do 4.12.2017) – 892 kandidátů (425 potvrzených)

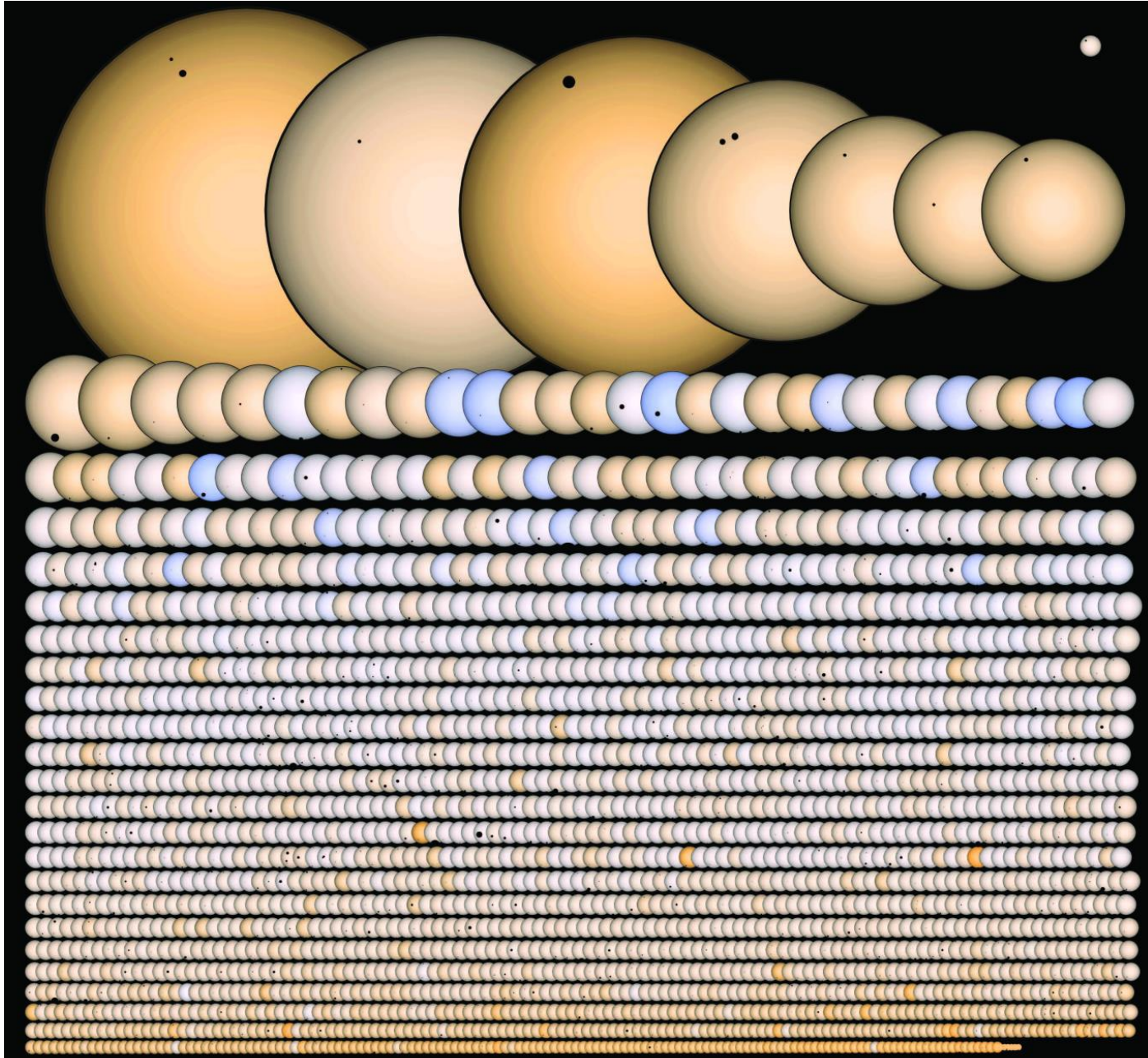
Obě prováděly nezávisle přesnou fotometrii vybraných hvězd a hledaly exoplanety pomocí jejich tranzitů přes disk mateřské hvězdy. Očekávalo se, že u 100 000 pozorovaných hvězd bude nalezeno 500 až 1 000 „exozemí“.

TESS (od 2018) – 171 potvrzených exoplanet, 4682 kandidátů (17.11.2021)

<https://exoplanets.nasa.gov/tess/>

Další projekty: CHEOPS (2019), PLATO (2026), Twinkle (2024), ARIEL (2028), RST (2025) ...

exoplanety z dat družice KEPLER

Výsledky družice KEPLER

2011 objev kolem hvězdy KOI-730 dvě planety v jedné trajektorii!

2011 – první planety velikosti Země

2011/2012 nová třída exoplanet jako Tatooine obíhají kolem dvojhvězdy (9 k 16.12.2020)

<http://dx.doi.org/10.1038/nature10768>

2013 – 1. odhad počtu exoplanet z pozorování

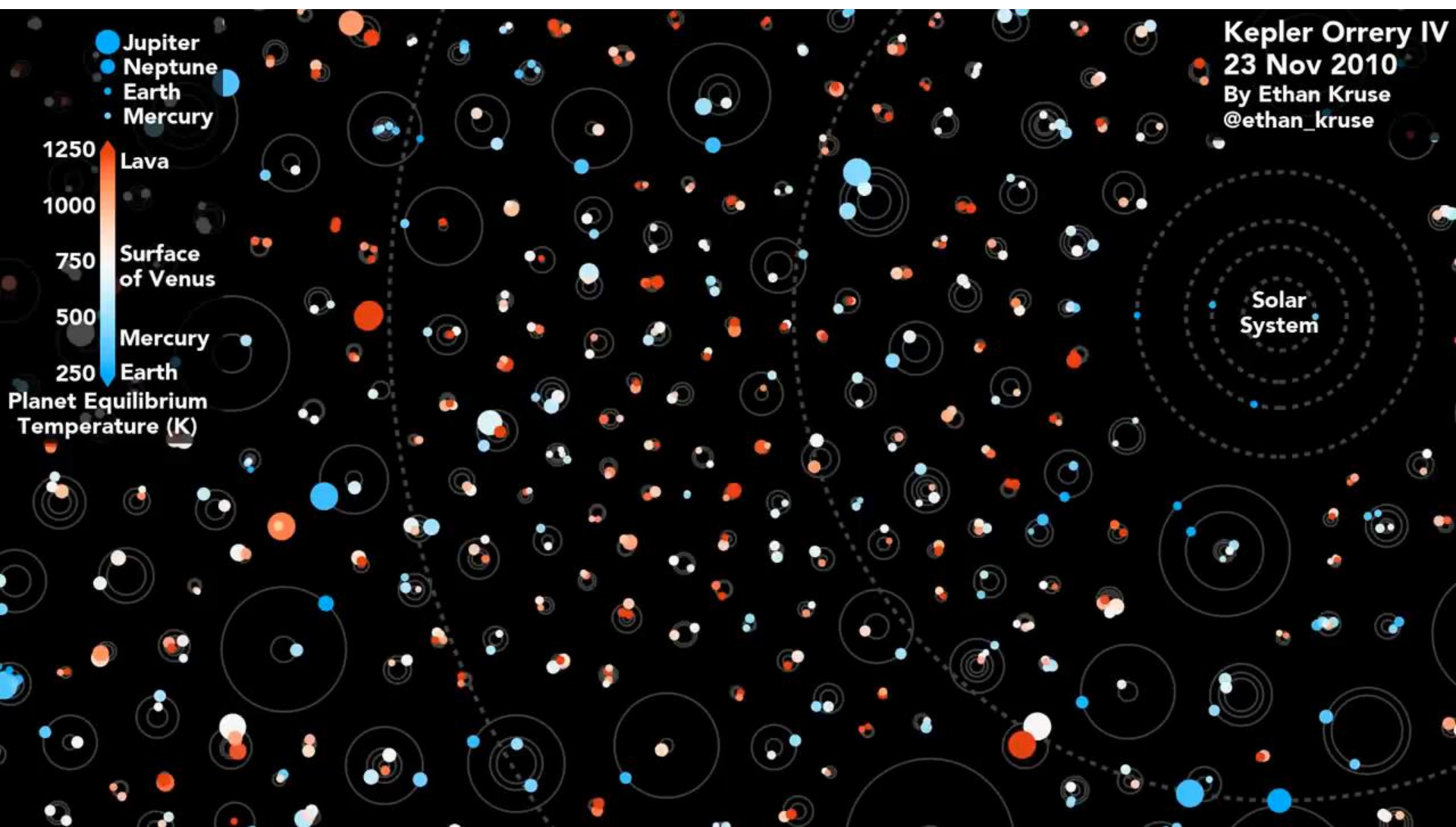
- 40 mld. exozemí kolem sluncí zónách života v Galaxii!

2015 - KIC 8462852 (Tabbyina nebo Boyajianové hvězda)

– nezvyklé změny jasnosti – zákryty kometami, stavbou cizí civilizace...

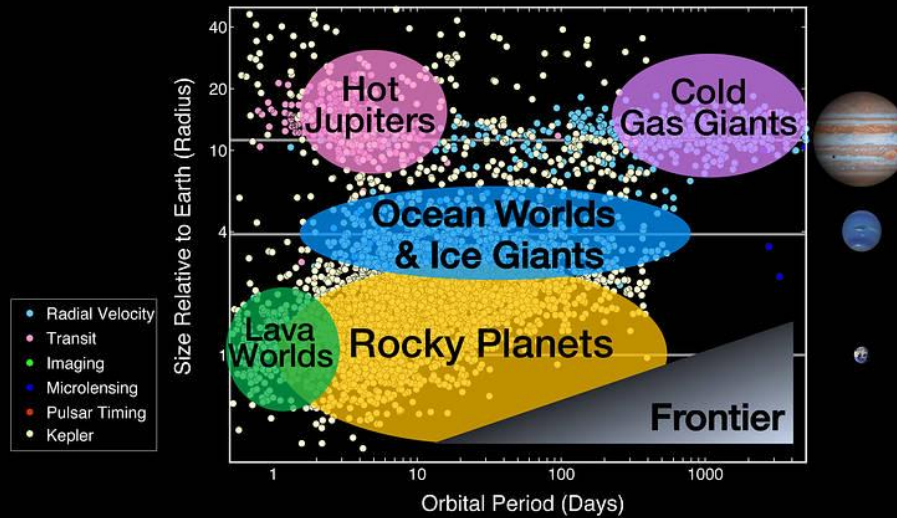

Keplerův orloj IV

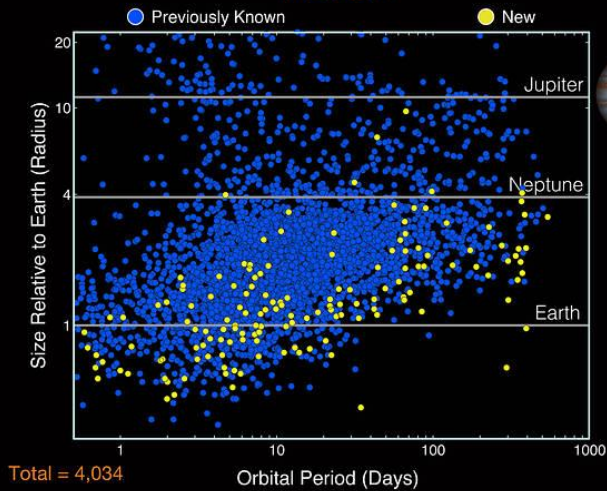

Exoplanet Populations

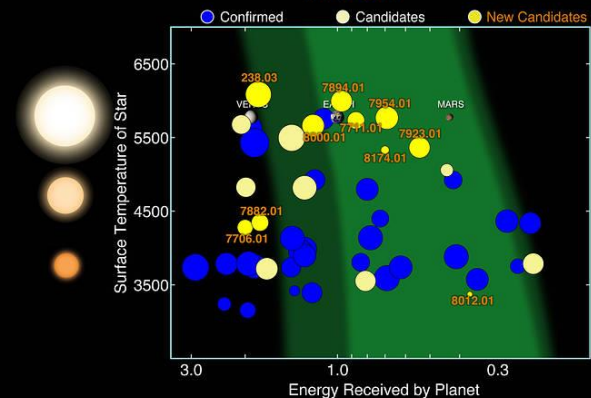
New Kepler Planet Candidates

As of June 2017

Kepler Habitable Zone Planets

As of June 2017

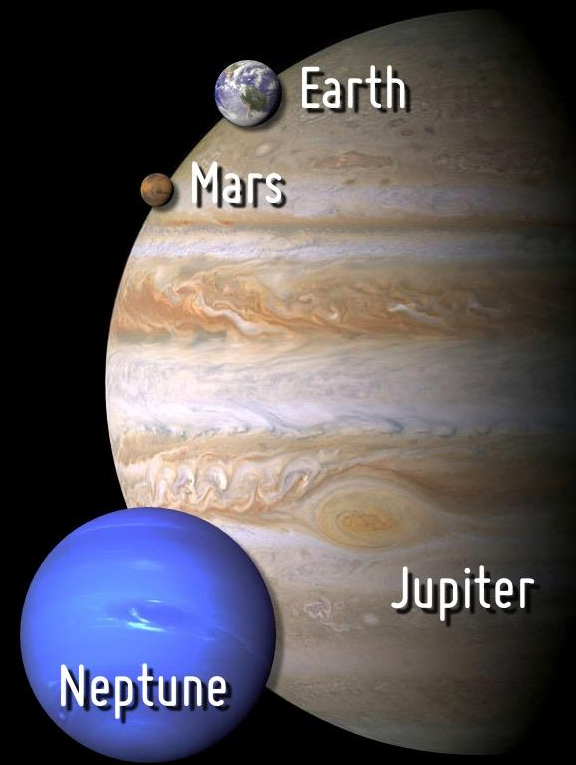
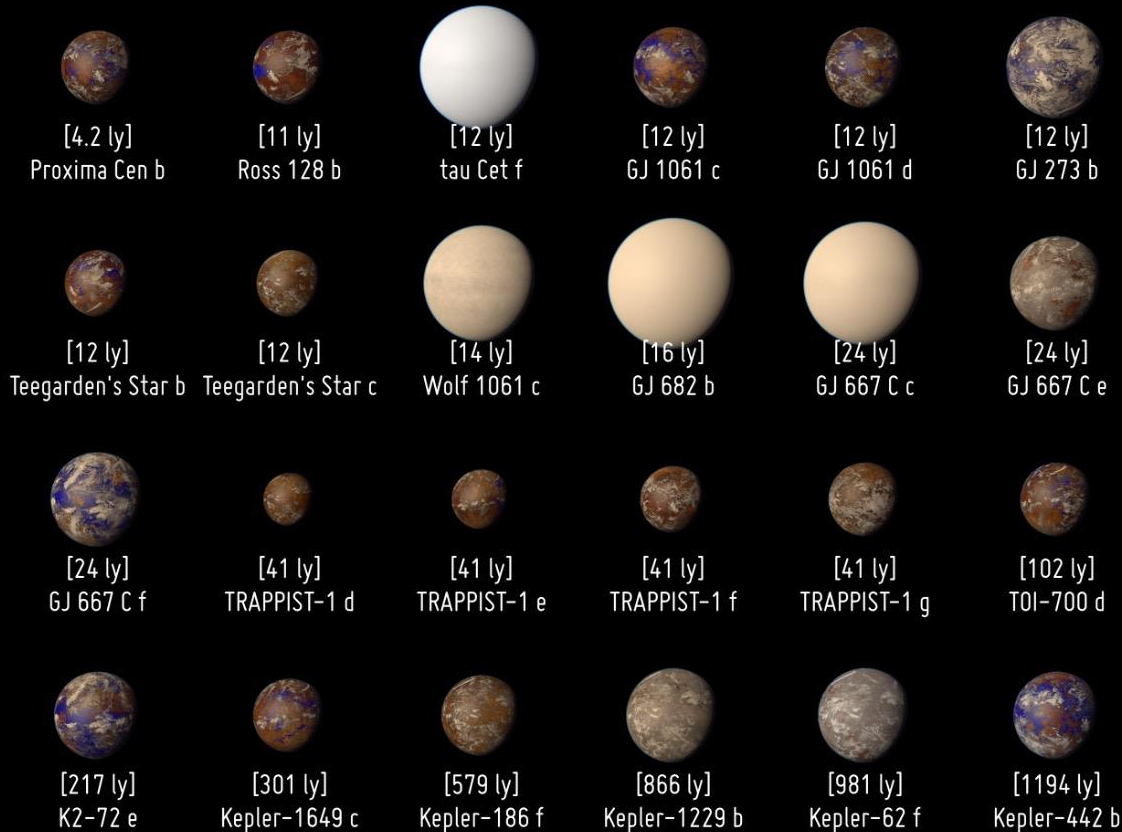
60 exoplanet v zónách života (17.11.2021)

1 exomars, 23 exozemí, 36 superzemí

Potentially Habitable Exoplanets

Ranked by Distance from Earth (light years)

Artistic representations. Earth, Mars, Jupiter, and Neptune for scale. Distance from Earth is between brackets.

CREDIT: PHL @ UPR Arcibo (phl.upr.edu) Oct 5, 2020

<https://phl.upr.edu/the-habitable-exoplanets-catalog>

Hledání další Země

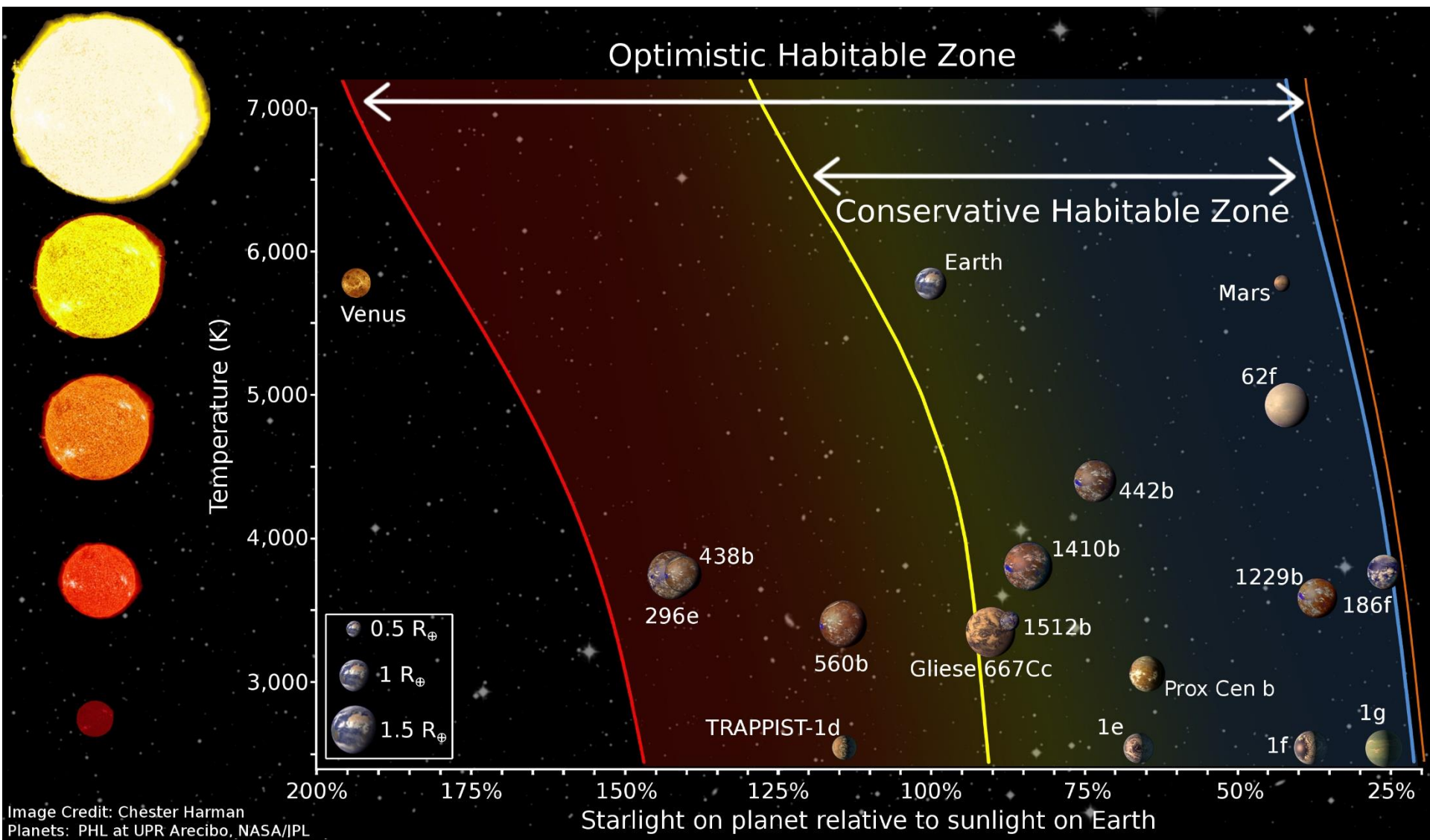
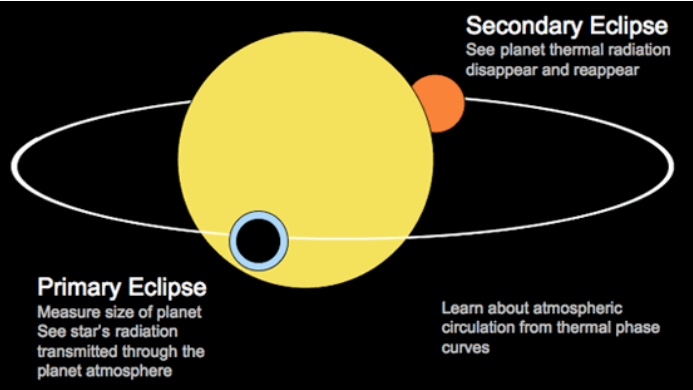
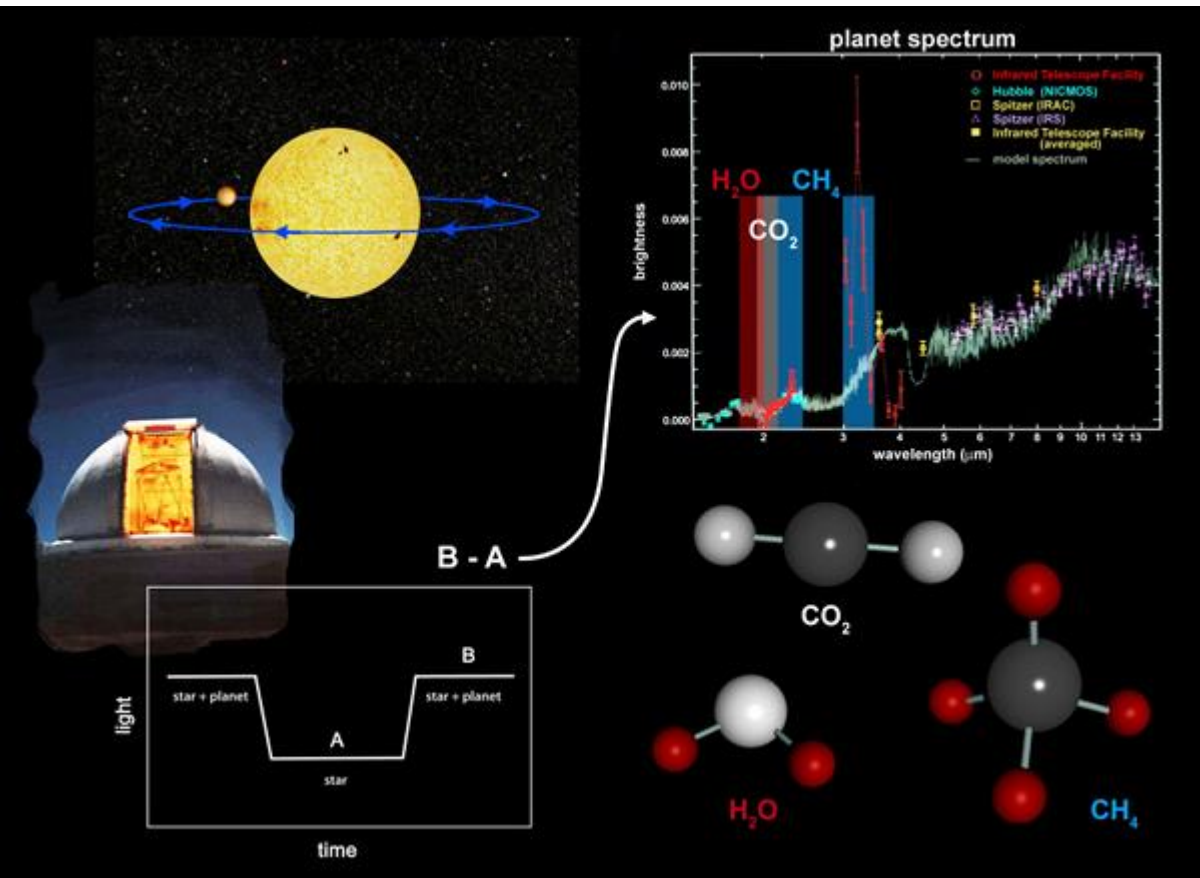

Image Credit: Chester Harman
Planets: PHL at UPR Arcibo, NASA/IPL

Atmosféry exoplanet

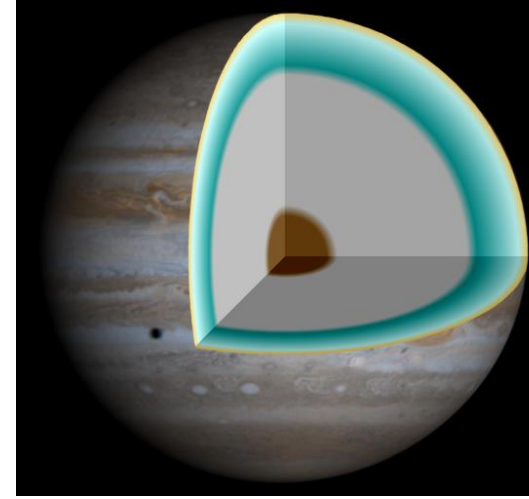

Planety na počátku vývoje

Všechny planety a velké družice:

tři hlavní části (podle hustoty): *kůra, plášť a jádro*.

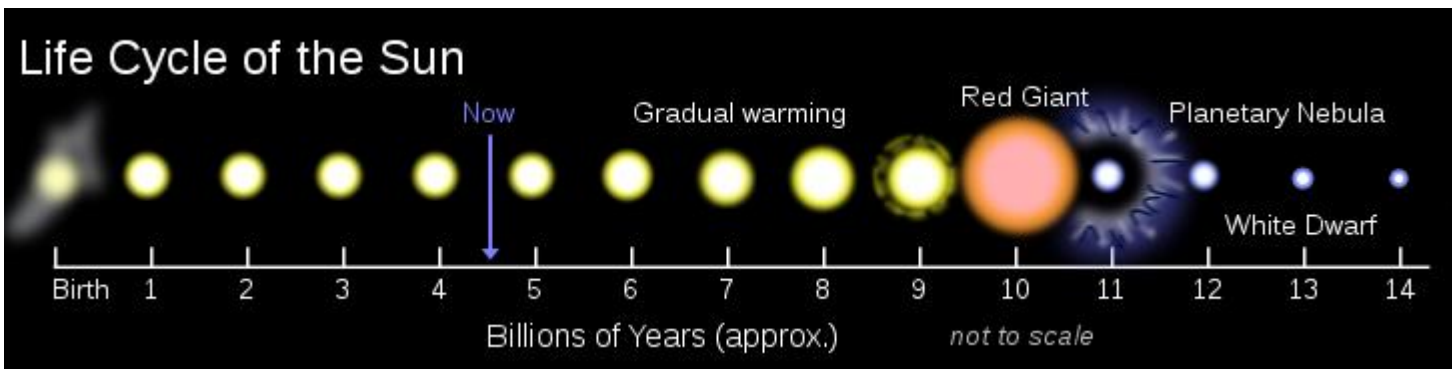

zárodečná látka v místě vzniku planety

víceméně stejnorodá -> smršťování -> zahřátí -> rozčlenění látky dle hustot (*diferenciaci látky*) - před asi 4,5 miliardy roků.

zdroje energie planety

- smršťování zárodku planety,
- teplo vznikající při dopadech zbytků těles na planetární povrch,
- teplo uvolňované rozpadem radioaktivních prvků v nitru planety.

Velké bombardování

- vrchol - před 4 miliardami let
- zbytky po tvorbě planet a jejich družic -> srážky s planetami -> vznik kráterů na povrchu
- ukončení – před 3,5 miliardami let

velké kruhové pánve:

Měsíc - Mare Serenitatis, Mare Imbrium;

Merkur - Caloris Planitia;

Mars – Hellas;

Kallistó (u Jupitera) – Valhalla.

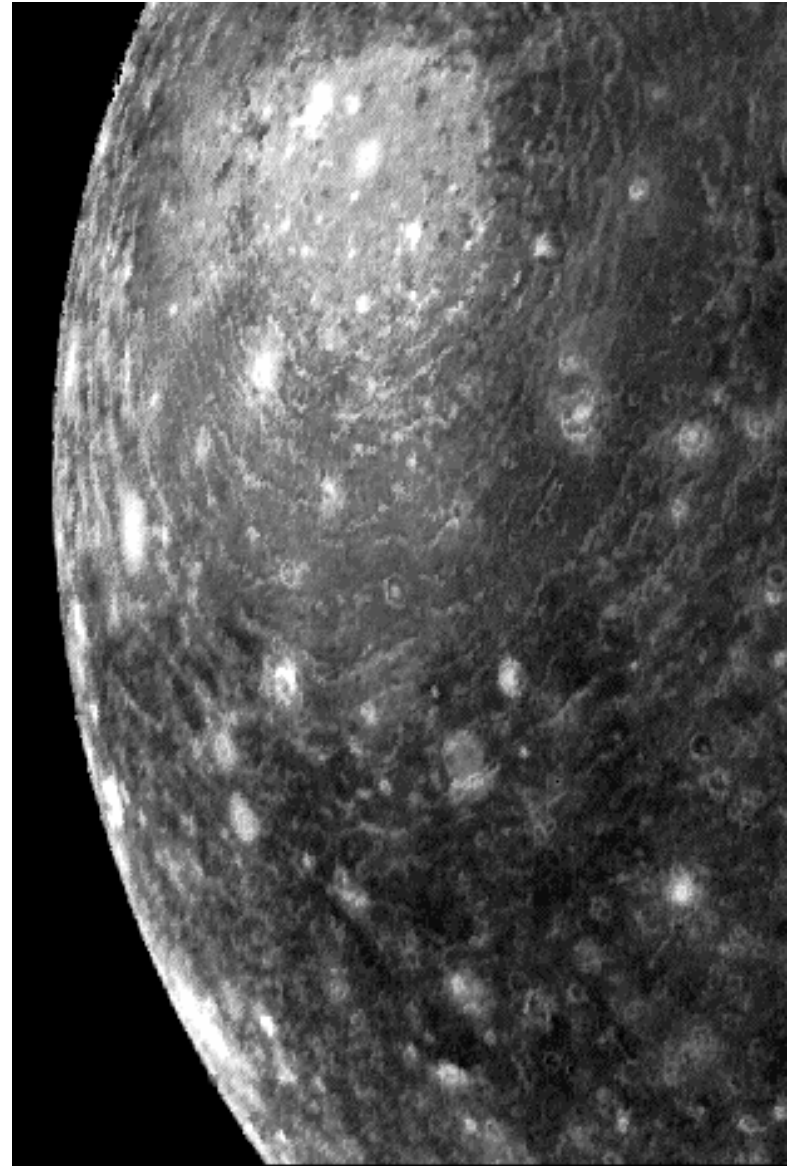

Mare Imbrium na Měsíci

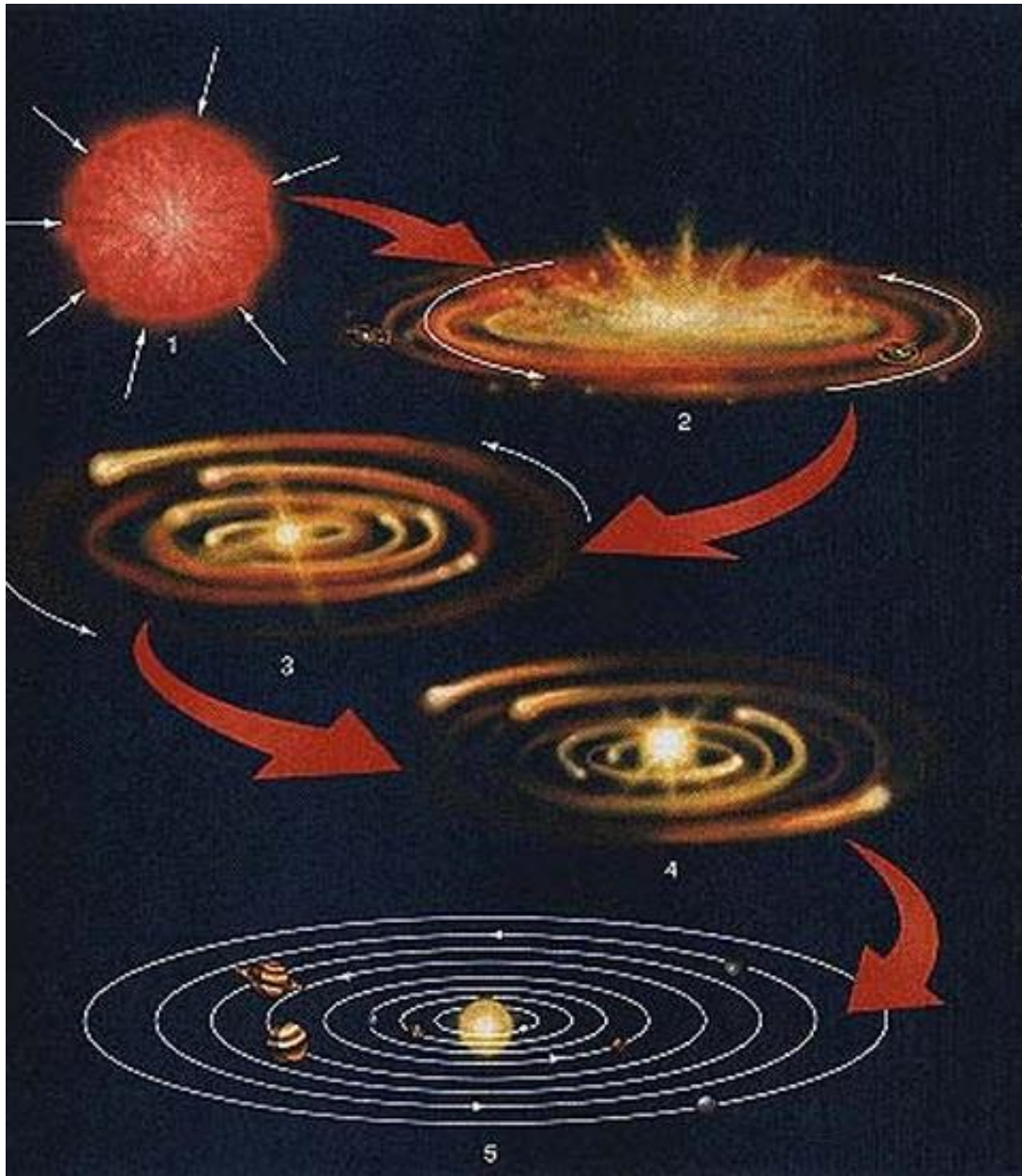

Caloris Planitia na Merkuru.

Pánev Valhalla (Jupiterova družice Kallistó).

Vývojový scénář sluneční soustavy

1 protoslunce

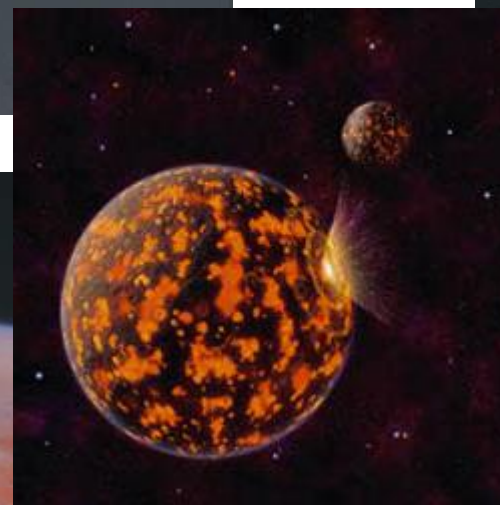
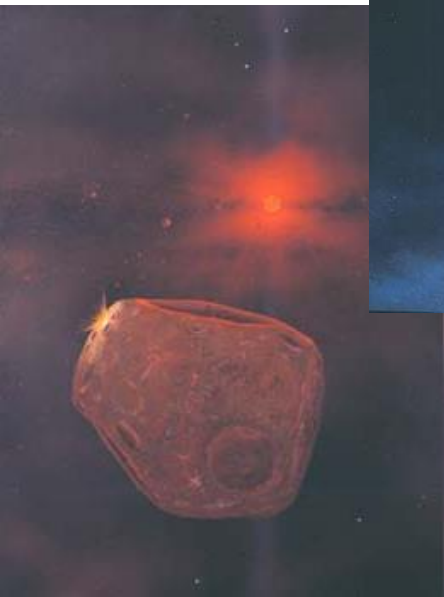
2 zárodečná mlhovina,
vznik vrstvy pevných
částic v rovině rotace
rovníku mlhoviny

3,4 akrece látky na
zárodky planet

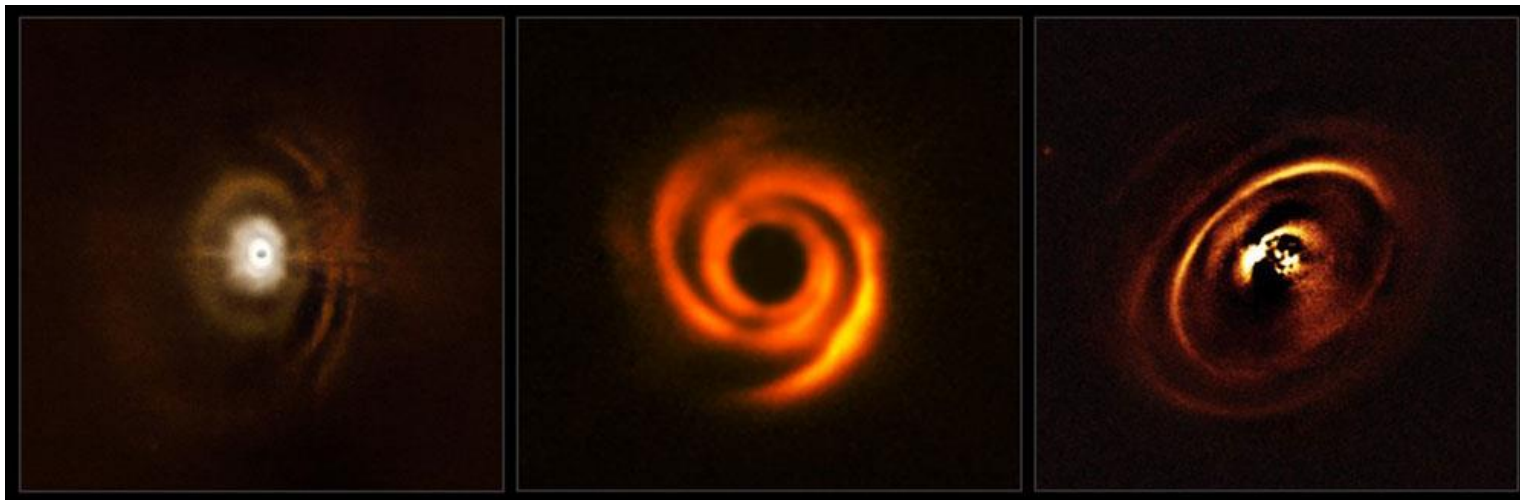
5 vymetení zbytků plynu
ze soustavy
intenzivním slunečním
větrem

Představy ilustrátorů

Realita (2016, 2017)

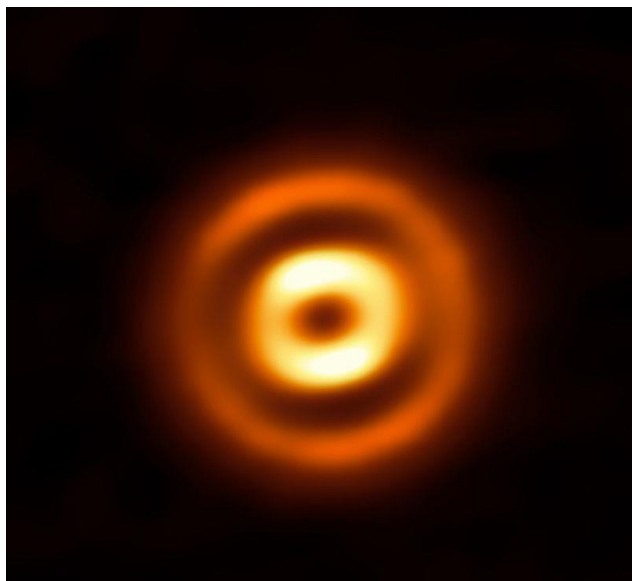
VLT,
SPHERE

HD 97048

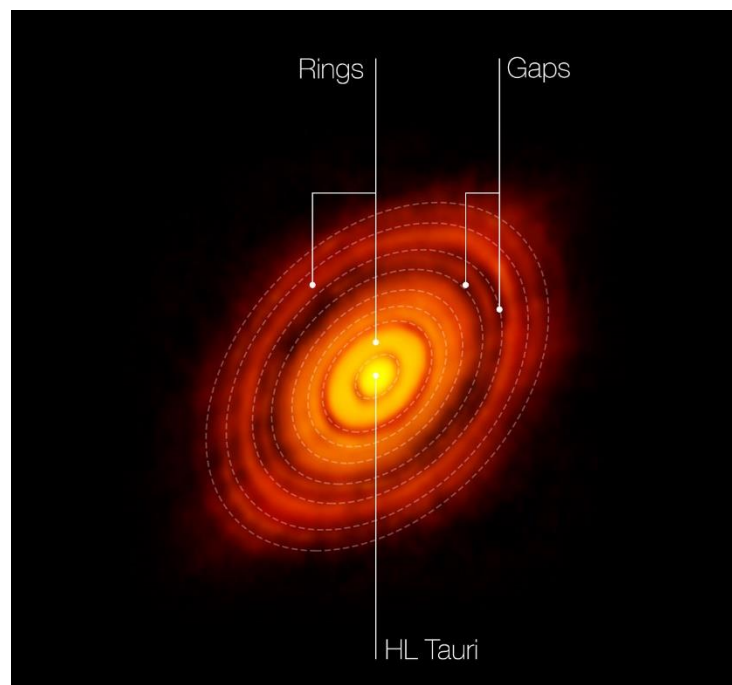
HD 135344B

RX J1615

HD 169142

ALMA

Rings | Gaps

HL Tauri

Hvězdná vichřice

Dnešní Sluneční soustava - málo prachu a plynu

Kam se poděly všechny částice?

prachové částice - pád na Slunce, na planety a jejich družice

plyn – odvátl slunečním větrem – velmi intenzivní => vichřice – čistka za pouhý milion roků

„vyhozeno smetí“ (plyn a mikroskopický prach) o hmotnosti až $1 M_{\odot}$

Následky vichřice na planetách

- vnitřní planety – ztratily zbytky původních atmosfér
- velké planety – žádné výrazné stopy, atmosféry zůstaly zachovány v původní podobě.

Planety dnes (stopy předchozího vývoje)

v raných stadiích Sl. soustavy - planety a jejich velké družice - diferenciací látky podle hustoty, intenzivní bombardování

před 4-3 mld let - období mohutného vulkanismu – vylévání podpovrchové čedičové (=bazaltové) lávy do pánví a velkých kráterů

dnes – zřejmé stopy bombardování i etapy vulkanismu na terestrických planetách i na Měsíci

Útvary na povrchu planet a velkých družic

- sopky
- krátery
- pánve
- praskliny
- pevninské desky (jen u Země)

Magmatismus, vulkanismus

- formují povrch planet

magmatismus - působení magmatu v hloubce

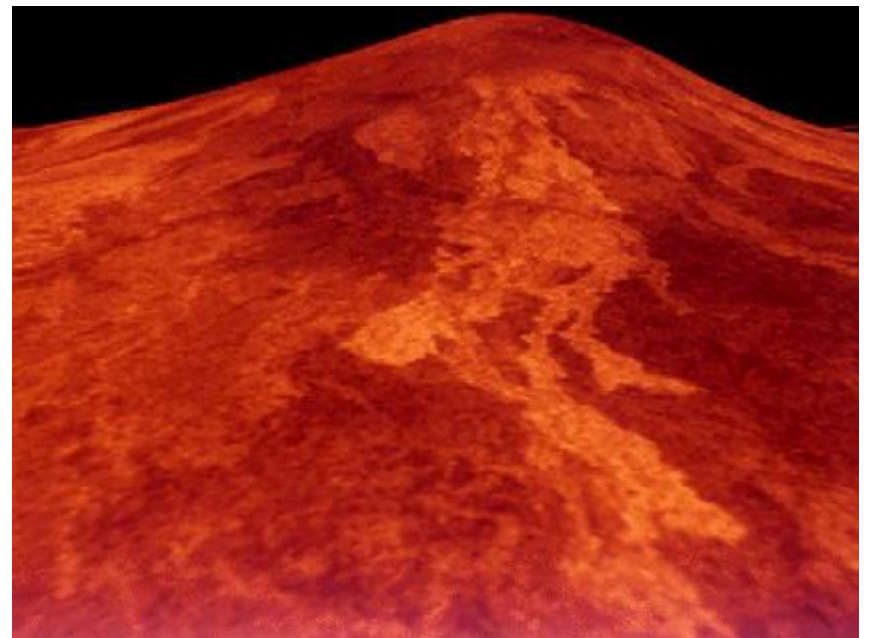
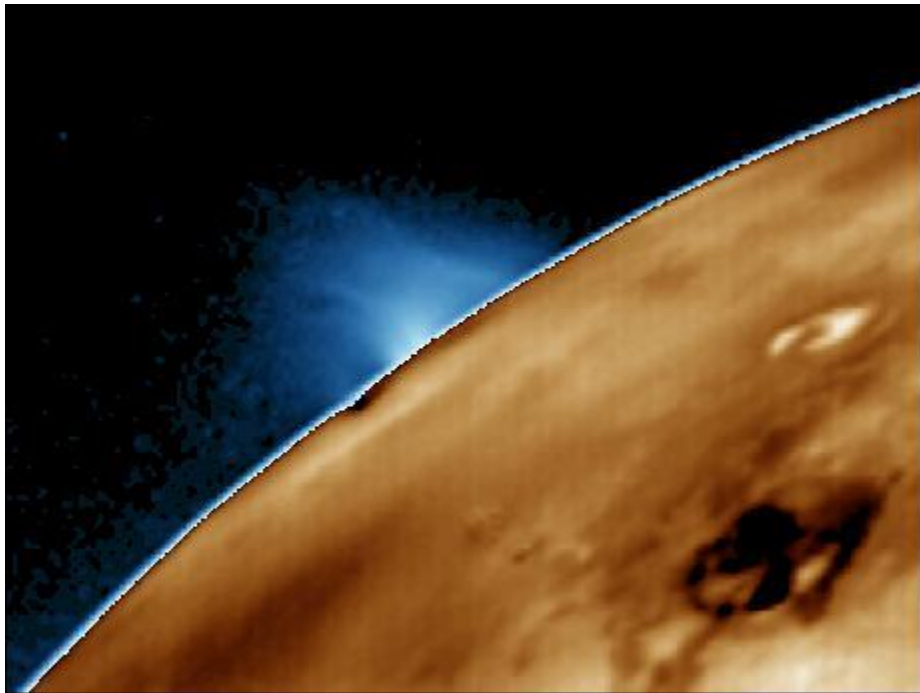
vulkanismus - sopečná (vulkanická) činnost na povrchu

- u planet zemského typu - bazaltový (neboli čedičový) vulkanismus, rozsáhlé, opakované výlevy lávy -> vznik bazaltových plošin (měsíční moře, hladké plošiny na Merkuru, oceánská kůra na Zemi);
- štítové sopky - Olympus Mons na Marsu, Beta Regio na Venuši, Havajské ostrovy na Zemi;
- měsíc Íó – jiný typ vulkanismu – důsledek slapových sil Jupiteru

Štítová sopka Olympus Mons na Marsu (průměr základny činí asi 550 km).

Vulkán Loki Patera na okraji Jupiterovy družice Ió (Voyager 1, 5. 3. 1979, 01:02:12 světového času, fialový filtr, snímek upravil M. Druckmüller)

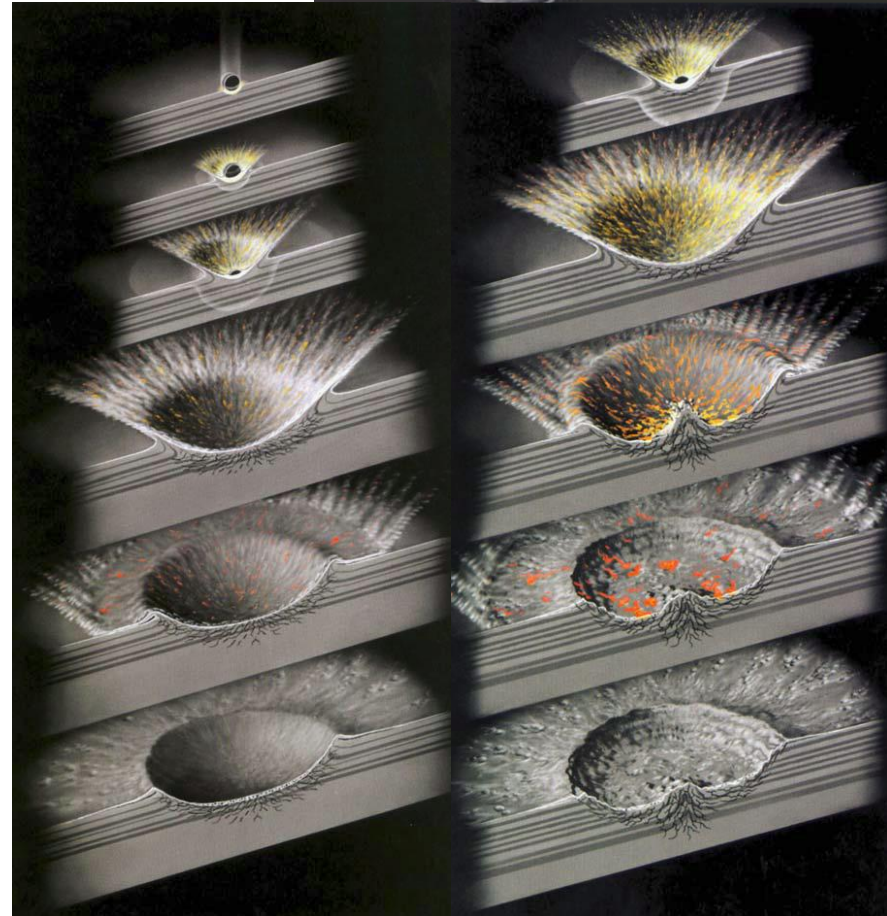
Impakty

= krátery po dopadu cizího tělesa - na všech planetách a jejich družicích

vznik zejména v době intenzivního bombardování, ale i dnes!

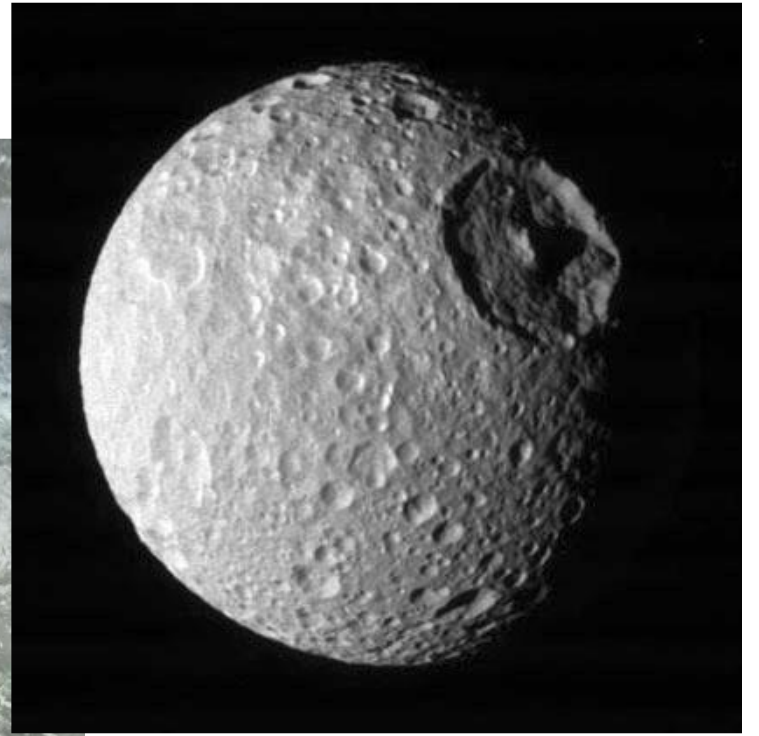
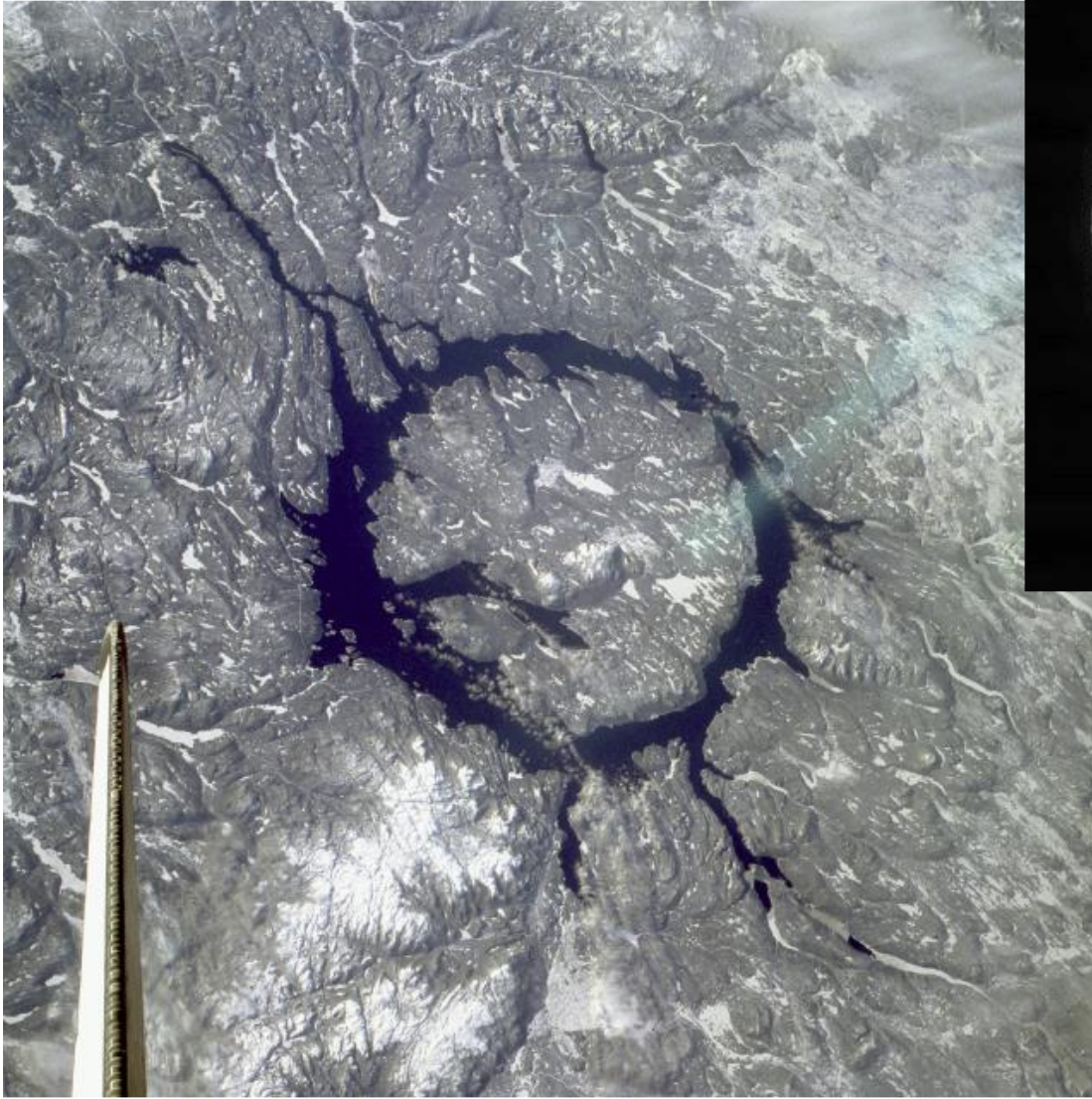
Země a další planety s intenzivním geologickým vývojem – stopy zahlazeny; „viditelné“ jen čerstvé krátery (cca 10^6 let nebo 10^7 let staré)

tvar kráterů – kruhový – proč?

Vznik jednoduchého a komplexního impaktního kráteru.

Praskliny

Tektonické pochody jsou velice rozmanité, každá planeta či větší družice má svůj vlastní tektonický styl.

Měsíc - jednoduchá tektonika soustavy trhlin a zlomů vzniklých:

- slapovými silami,
- smršťováním lávové výplně moří při vzniku impaktních pánví a velkých kráterů,

Mars - rozsáhlé příkopy a údolí, (Valles Marineris);

Venuše - tektonické procesy úzce spojeny se sopečnými;

Země – nejsložitější tektonika - rozpínání oceánského dna, *desková tektonika (výhradně u Země!)*

Proměny planetárních atmosfér

obří planety – původní atmosféry

terestrické planety – prvotní atmosféry odvála sluneční vichřice,
druhotná - poznamenaná především geologickou aktivitou,
převládá oxid uhličitý

čím je planeta aktivnější, tím je její atmosféra hustší

Země – specifická atmosféra, vysoký obsah N, O; CO₂ je málo;
důsledek fotosyntézy; zdrojem některých složek atmosféry
- hydrosféra (oceány)

Mars – dnes - nehostinná pustina, na povrchu jsou nízké teploty a sucho.
- v 1. miliardě roků – vlhká a teplá (v důsledku sopek) planeta; hustá
atmosféra z CO₂ => silný skleníkový efekt; voda v tekutém stavu;
lijáky i sněhové bouře, řeky, vodní nádrže
- před asi 3,8 miliardy roků – konec prvotní sopečné činnosti -> pokles
koncentrace CO₂ -> řídnutí atmosféry -> voda na povrchu zamrzla
nebo sublimovala; -> Mars téměř jako dnes

Život na stárnoucí Zemi

Osud Země určuje Slunce!

Slunce -> velmi zvolna zvyšuje zářivý výkon i rozměry ve fázi červeného obra:

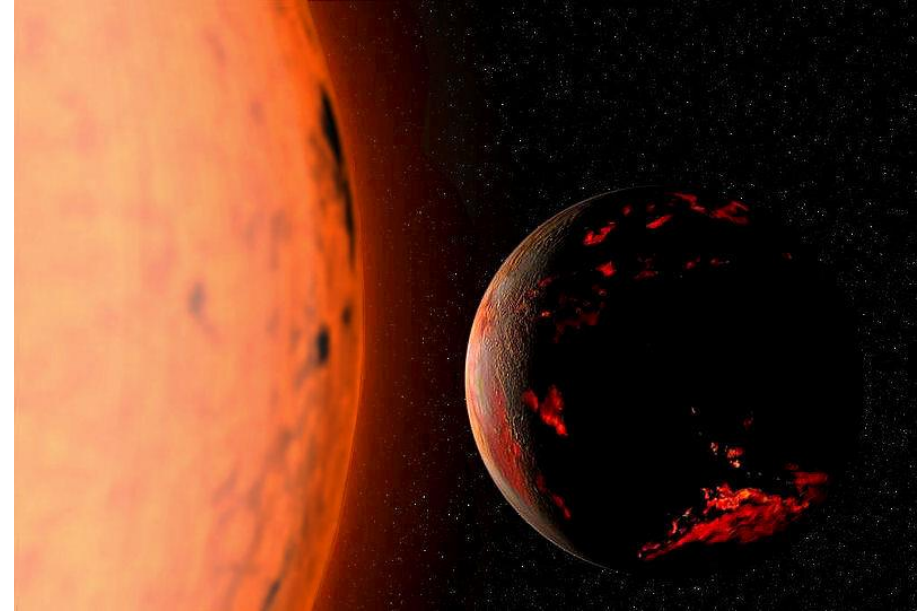
poloměr 1 au,

zářivý výkon $L=10^3 L_{\odot}$,

Merkur pohlcen

velmi silný sluneční vítr -> zmenšení hmotnosti Slunce => zvětší se vzdálenosti všech planet od Slunce (Země 1,7 au)

teplota Země výrazně vzroste => rozhodně neobyvatelná!

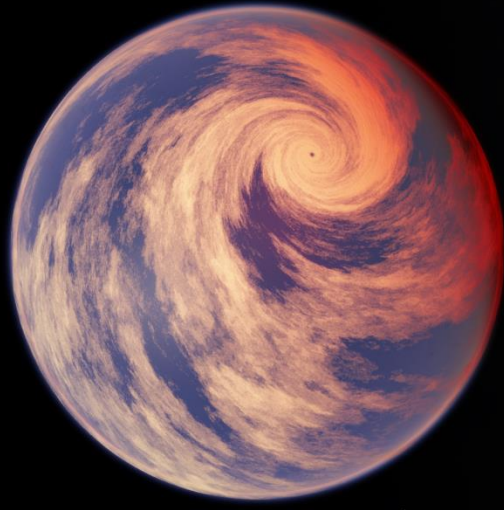

Země v současnosti

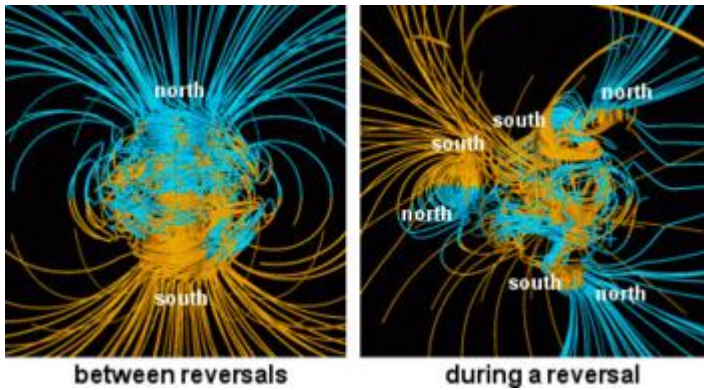

obří cyklón

dopad asteroidu

supervulkán

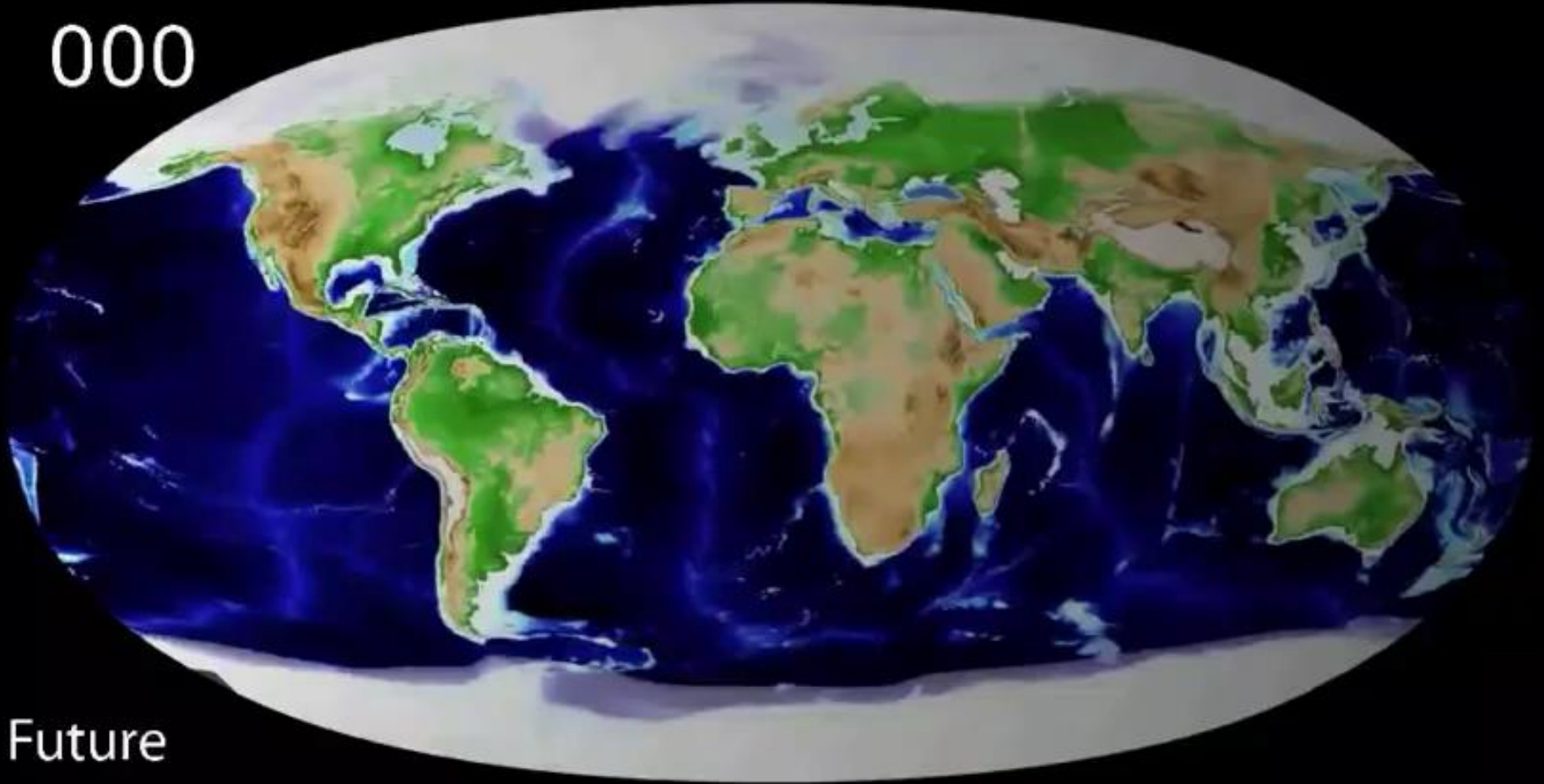

rychlá změna mg. pole

000

Future

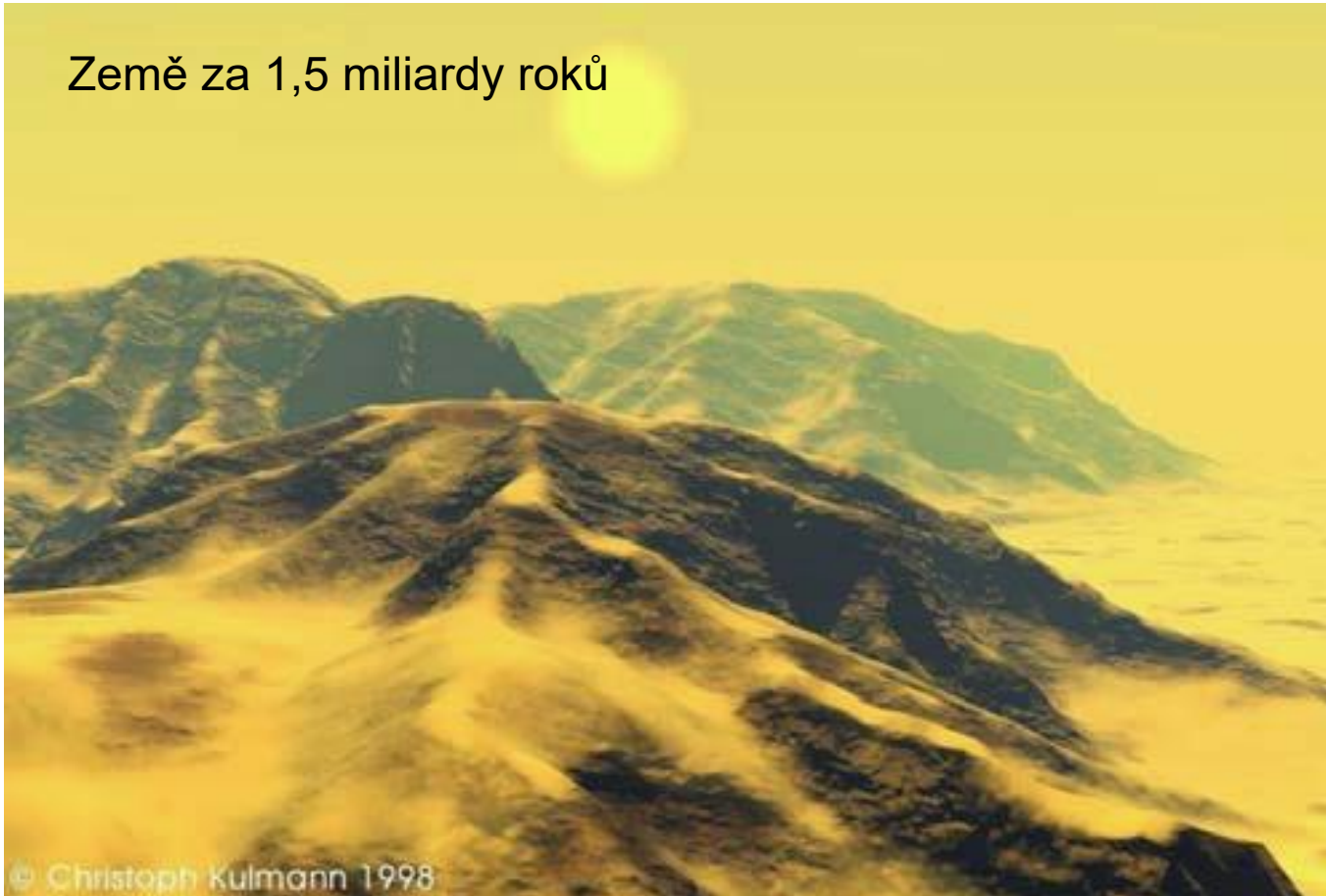
za 250 mil. let - vznik superkontinentu Pangea Ultima

Země za 700 milionů roků

vypařování oceánů -> větší skleníkový efekt -> zvýšení teploty na 40-80°C

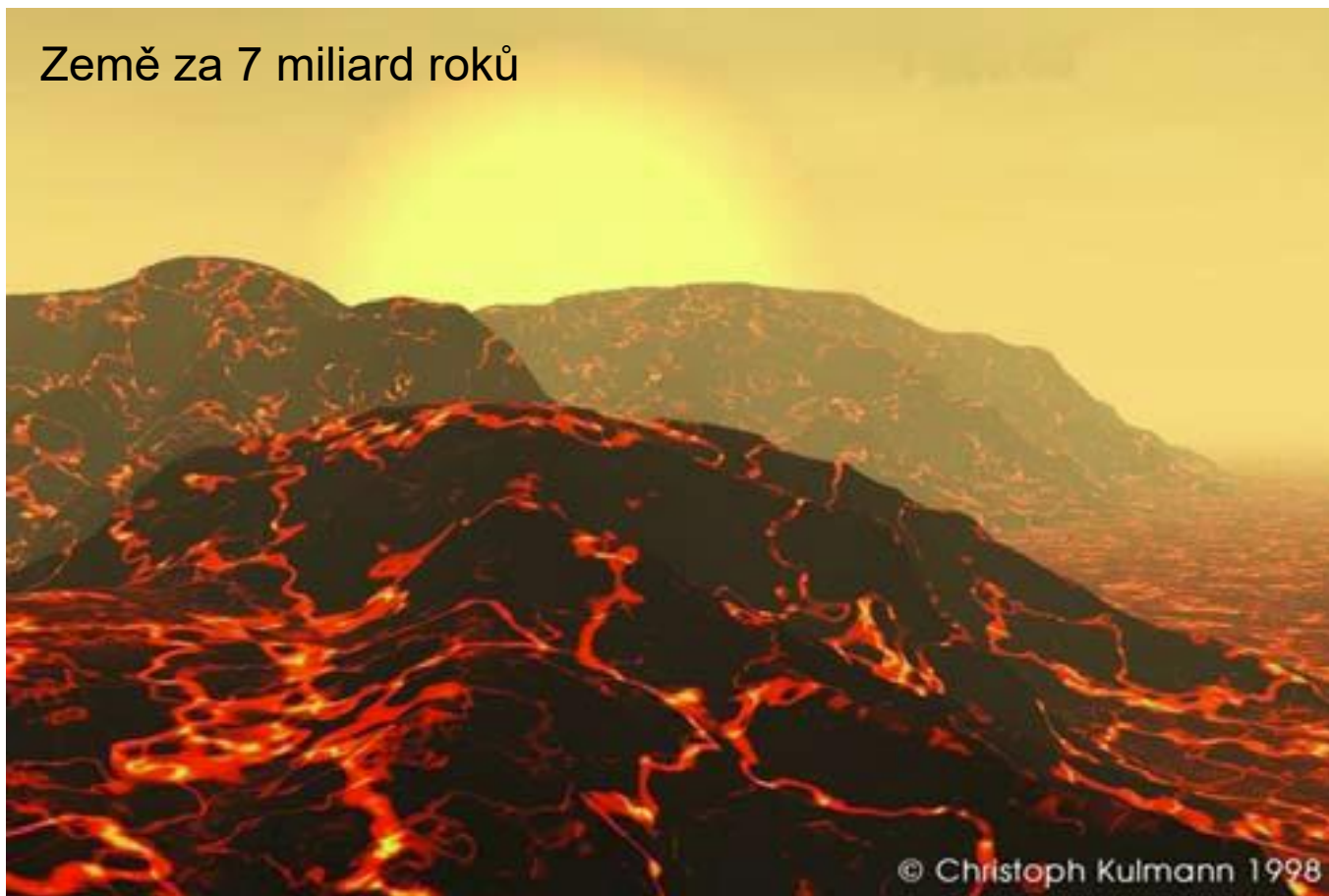
Země za 1,5 miliardy roků

oceány se vypařily; překotný skleníkový jev, teplota $> 200^{\circ}\text{C}$
mrtvá planeta

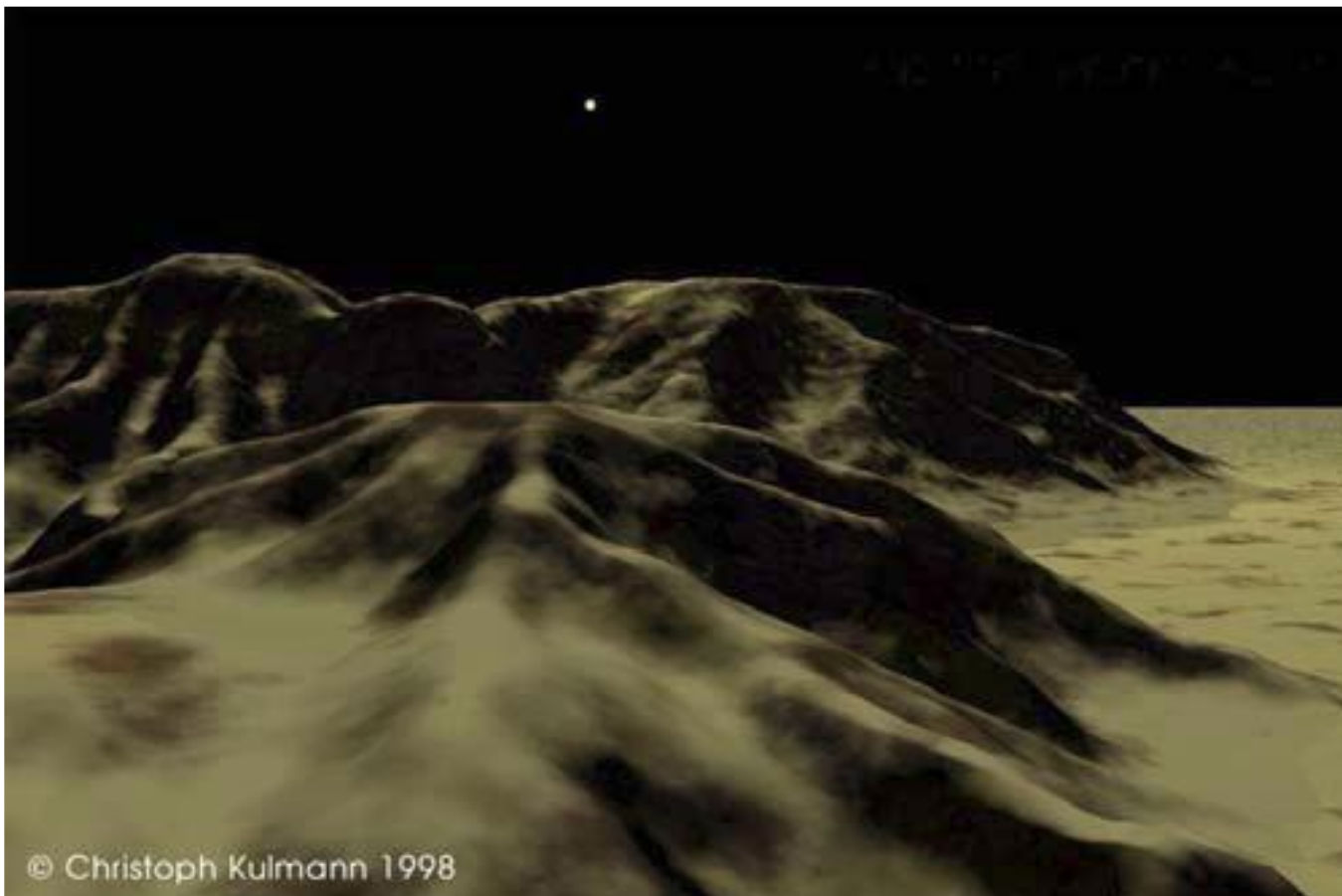

Země za 7 miliard roků

Slunce červeným obrem až do 1 au => Země dále, ale bez atmosféry s nataveným povrchem

Země za 10 miliard roků

mrtvý svět u chladnoucího bílého trpaslíka

Osud Země určuje Slunce!

- ano, ale jen na astronomické časové škále (miliardy let)

vývoj klimatu na Zemi - mnohonásobně kratší

– desítky milionů, i jen tisíců (či pouze stovek?) roků

v současnosti - doba meziledová - několikanásobně delší než ty předchozí;
globální oteplování -> ale za stovky až tisíce roků další doba ledová
(zatím nikdo nezveřejnil důvod, proč by se tak *nemělo* stát).

civilizační změny - desítky až stovky roků - přímo nesouvisejí s přírodními jevy

budoucnost Země – není ve hvězdách, ale v lidech!